

A TESTVÉRI FELELŐSSÉG DOKUMENTUMAI

Kísérletek Csáth Géza megmentésére

Kosztolányi Dezső és Csáth Géza szoros és testvéri barátságának levéldokumentumait *Negyvennégy levél (Költő családon belül)* címmel 1972-ben tettem közzé az Életjel Miniatűrök 21. füzetében. Utolsó darabjának keltezése 1910. augusztus 1. Csáth Géza azonban 1919. szeptember 11-én halt meg, s életének e két dátuma közé eső szakaszában zajlott le a morfiummal folytatott küzdelem. (E betegség kezdetének pontos dátuma: 1910. április 20.)

Ebben a küzdelemben Kosztolányi fontos szerepet vállalt, de hogy ez a valóságban mit jelentett, arról eddig keveset tudunk. Ekkor Csáth már Budapesttől messze eső helyeken: Stubnyafürdön, Palicson, Előpatakon, Földesen, majd Regőcén orvoskodott. Kosztolányival ritkán találkoztak, levelet is jóval ritkábban váltottak, mint egyetemi éveik során. Csáth föl is rója Kosztolányinak, hogy levelei már nem olyanok, mint régen. Egy idő után azonban — láthatóan a Csáth állapotáról érkező rossz hírek hatására — Kosztolányiban fölerősödik az aggodalommal teljes felelősség, terveket sző unokaöccse megmentésére. Ezek a tervezések, információcserék jobbára levelezés révén zajlanak. Levelek mennek Csáth Gézához, öccséhez, Brenner Dezsőhöz, közös orvos barátjukhoz, Rajz Sándorhoz és viszont.

Abból a kritikus évtizedből, mely Csáth halálát megelőzi, e pillanatban ezek a levelek a leghitelesebb dokumentumok. Magáról a betegségről elég szűkszavúan tudósítanak, de éles és pontos vonásokkal egészítik ki a fölbomlás folyamatának azt a krónikáját, amelyet Brenner Dezső visszaemlékezéseire alapozva *Az árny zarándoka* című füzet (Életjel Miniatűrök 6. 1969.) második fejezeteként publikáltam. Ez a levélgyűjtemény tehát a *Negyvennégy levél* folytatása és az »*Angyali gyilkosa nőnek s tennen-magadnak*« című krónika kiegészítése is egyben.

Előjáróban kell jeleznem, hogy — írók leveleiről lévén szó — található bennük több olyan adalék is, amely nem a betegség, hanem a kor és egy-egy mű vagy művészi tendencia életrajzában is hasznosítható. Hogy sorrendben először erre hívom föl a figyelmet, ez nem azt jelenti, hogy a Csáth emberi romlására vonatkozó tanulságoknál az előbbieket fontosabbnak tartom. Tudom, hogy ahol irodalomról van szó, ott elsősorban a mű a fontos, de amikor jelentős mű már úgysem születik, ugyanakkor azonban egy rendkívüli tehetség fölbomlásának lehetünk tanúi, az ebben a folyamatban föltáruuló emberi dráma megértése lehet olyan fontos, olyan érdekes, mint egy steril műelemzés. Egy rendkívüli ember alkotásaitól függetlenül is érdekes lehet az utókor számára. Főként ha élete olyan megrendítő tanulságokkal szolgál, mint Csáth Gézáé.

Mielőtt azonban ezekre rátérnénk, el kell mondanunk, hogy a Kosztolányi-hagyatékban fennmaradt leveleket két részre osztottuk. Az elsőben azokat közöljük, amelyeket Csáth írt Kosztolányihoz, s amelyek — három kivételével — mind 1910 után íródtak és fontos adalékokat nyújtanak a káros szenvedély elhatalma-

sodásának tanulmányozásához, a másodikban pedig azokat, amelyek Kosztolányi erőfeszítéseinek dokumentumai. Ezek közé tartozik Brenner Dezső és Rajz Sándor egy-egy levele is. Mivel mindkettő fontos adatokat tartalmaz, ezeket úgyszintén fölvevük gyűjteményünkbe, függetlenül attól, hogy ezzel látszólag megbontottuk a második tömb egységét; ebben a csoportban tehát nem csupán Kosztolányi-levelek olvashatók, viszont az elsőkben kizárólag Csáth-levelek találhatók. A fölosztás jóvoltából — úgy véljük — áttekinthetőbbé válnak a két író összefűző kapcsolatok — még ha az első részben két olyan levél is van (a 10. és a 11.), amely voltaképpen válasz a második tömbben közölt 24. és 28. levélre, ennél fogva ott volna a helye — hiszen az esetleges hézagok kiküszöbölhetők azzal, hogy az időrendi sorrendben közölt levelekben említett vonatkozások könnyen összefüggésbe hozhatók egymással.

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy ezek a levelek teljes értelmüket majd egy összefoglaló kiadványban nyerhetik el igazán, mivel jogosan föltételezhető, hogy a valóban megírt és elküldött leveleknek ez a harmincnégy levél csupán töredéke, de ez a szintézis csak úgy születhetik meg, ha részleteit fokozatonként föltárjuk, egymás mellé helyezzük. Reméljük, hogy idővel a ma még lappangó darabok is előkerülnek. S azt is, hogy az itt publikálandók a többi földerítésében ösztönző szerepet tölthetnek be. A keresést és a figyelmet igencsak megérdemlik, mert valamennyi a címzett életének egy-egy fontos mozzanatát segít jobban megismerni, s írójuk emberi arca is világosabb lesz általuk.

I.

Elsősorban Kosztolányié: többségük az ő életének eseményeire és az ő műveire vonatkozik. Leginkább az előbbiekre, mert alkotásairól a beérkezett Kosztolányi már nem szeret levélben értekezni. És írói terveiről, írói munkájának problémáiról sem. Csáth Géza viszont szívesen folytatná a diákkori levelezést. Elűjságolja terveit, de követelve Kosztolányi becsületszavát arra nézve, hogy az originális ötletet senkinek nem mondja el. (10.) Annak jele ez is, hogy a morfium már kikezdte az alkotóerőt, s az alkalmi föllobbanások szívós kiérlelésére, a téma kidolgozására türelme nem lévén, legalább az ötlet közlésével szeretne figyelmet támasztani, s a választól bátorítást nyerni. Megdöbentő jele ennek a dekoncentrátságnak az a levél — a 4. —, melyet Kosztolányi apjának betegsége ügyében ír, s az életbevágóan fontos tanácsok közben kaján jellemzést ad a Korányi-klinika orvosainak fontoskodó módszerességéről.

Kosztolányi leveleiben ekkor már jobbára a gyakorlati érdekű közlendőkre szorítkozik. Csáthot bántja is a viszonzatlanság, szemére is veti unokabátyjának: »Kérlek, hogy ha kedved lesz válaszolni: szedd majd elő ezt és azt a levelet és folytassuk a felvetett témákat — sürgeti egyik, 1916-ban Földesről írt levelében. (10.) — Nézetem szerint ugyanis a levelezésnek csak úgy van teteje, ha a beszélgetéshez hasonlít. Ne hidd, hogy ezzel valami nagyot akarok mondani, de tudom, hogy te manapság már — mint levélíró — nem követed ezt a methodust, ellentétben egyetemi diákkoroddal, amikor viszont így cselekedtél.«

Bizony nem. De van egy téma, amelyben valószínűleg épp olyan tüzetes, és amely miatt elég gyakran kell levelet váltania: a betegség. Kosztolányi már országos híró író, fönt él Budapesten, ahol európai híró intézetek és orvosok

működnek. Ismeri is őket, folyamodik is hozzájuk, de közben Csáth Géza a legbensőbb és a legelső tanácsadója. Háziorvosa, akivel mindent közölhet, aki nem sajnálja az időt, fáradságot, hogy a fölmerülő kérdésekre válaszoljon. Apja, felesége betegségének unokaöccse a legjobb és leglelkismeretesebb ismerője. S mikor gyerekük megszületik, már jön is a gondozásában eligazító orvosi instrukció, melyben az orvosi segítséggel a testvéri figyelem készsége szinte egyenértékű. Volt ebben az orvosi segítségben valami, az orvosi etikát meghaladó felelősség. S nem csoda, ha az emberség dolgaiban olyan érzékeny Kosztolányi nagyon meg tudta becsülni. Ezért, mielőtt a nagyhírű orvosokhoz folyamodik, a messze vidéken robotoló unokatestvért kérdezi meg, mit is tegyen és hogyan.

Ennek a levélcsoportnak legértékesebb, legizgalmasabb darabjai e konzultáció dokumentumai. S mint ilyenek, a költő életének egy olyan vidékére világítanak, ahol elhatározó események történtek vele. Ahol minden eddiginél erősebben nehezedett rá a gondok és bajok nyomása, — ahol emberré érett. Szólnunk kell hát részletesebben is ezekről a levelekről, s a helyzetről, amelyre vonatkoznak.

Kosztolányi életének állandó réme a betegség volt. Akkor is félt tőle, mikor közelében sem volt. Felesége jegyezte föl róla, hogy ha meglátott a keze fejn egy parányi pörsenést, rémülten kapta magára a ruháját, kocsiba ült, s kihajtatott valamelyik klinikára. Vagy Brenner Józsefhez, vagy öccséhez a Szent István Kórházba, vagy Rajz Sándorhoz a Rókusba. (Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi*. Budapest, 1938. 201.) Mikor fiuk megszületik, ha lehet, még fokozódik ez a félelem. Félt a tüdőgyulladásától, amely feleségét környékezi, félt a maga szívgyöngeségétől, s félti apját a század legszörnyűbb betegségétől, a ráktól.

S 1914 és 1916 között, amikor az itt közölt levelek java íródott, ez a félelem nem is alaptalan. Kosztolányiné könyve így tudósít róla:

»Körülötte dül a háború, de sok egyéb baj is keseríti. Édesapja súlyosan megbetegszik. A klinikai vizsgálatok végzetes gyomorrákot állapítanak meg és azt, hogy a szíve sem egészséges. Orvosi vélemény szerint — bár nem sok a remény — a műtétet mégis meg kell kísérelni. Apuska hazautazik Szabadkára, rendelkezik, végrendelkezik, mielőtt a sebész kése alá fekszik, a gimnáziumot tökéletes rendben akarja hagyni. Azután visszajön ismét Budapestre, de mielőtt felvágatná a gyomrát, szabadkai háziorvosa tanácsára felkeresi egy másik klinika tanárát is.

— Ideges az igazgató úr, semmi más baja nincs, tessék nyugodtan hazamenni, műtétre semmi szükség — ezt mondja a tanár.

Apuskát nem operálják meg...« (I. m. 218—219.)

Nem operálják meg, s tegyük hozzá: a rák később is elkerüli, és több mint tíz évvel később, 1926-ban hal meg agyszélhűdésben.

Rákosnak látszott, mégsem operálták meg. Hogy e szimpla krónikási közlés mögött mekkora dráma, a költő fiú apja miatti aggodalmának és az életéért való felelősségének milyen gyötrelmesen nehéz kálváriája rejlik, abból valamit ezek a levelek megsejtetnek. Konzultálni az orvosokkal, mint fegyelmezett, intelligens emberhez illik, s beszélni az apával, hogy fiúi kétségbeesése meg ne látszódjék, s részt venni a műtéttel kapcsolatos döntés meghozatalában: keserves föladat lehetett. Apja előtt el kellett titkolnia a baj igazi mivoltát, s hogy ezt milyen hibátlanul csinálhatta, s mit kellett kiállnia a gyanútlan beteggel való eszmecserék közben, megrendítő módon érzékeltetheti az apa egyik

levele, melyet ekkor írt fiához. Ebben a levélben a költő besoroztatásának problémájára vonatkozó sorok után ezt írja saját betegségéről Kosztolányi Árpád: »Ami engem illet, egészen beletörődtem már a gyomoroperáció gondolatába, míg el nem olvastam tegnap (...) este a Révai-féle Nagy Lexikon IX. kötetének 184-ik és 185-ik lapján a gyomorfekélyről szóló részletes ismertetést, mit bizonyára előkelő orvos írt.« — Ez lehetett tehát a betegség, amellyel áltatták. — »Megütközéssel tudtam meg — folytatja — e szakszerű cikkből, hogy a gyomorfekély nagyon közönséges mindennapi betegség, melyben minden 10-ik ember kisebb-nagyobb mértékben szenved, hogy ez a baj sokszor könnyen és simán gyógyul (...) s hogy operációs beavatkozásra csakis vérhányás esetén van szükség.« Ezután a savállományra vonatkozó adatokat részletezi, s ebből is azt következteti, hogy neki nem lehet gyomorbaja, majd így folytatja: »A mi jó öreg Wilhelmünk (habár nem olvasta a lexikon cikkét) szintén a lehetetlenséggel határosnak jelentette ki gyomorfekélynél sav rendelését, de teljesen indokolatlannak tartja az operálást is a kezdet kezdetének stádiumában, míg étrendi kúrával is alaposan gyógyítani lehet; (...) Elismerete, hogy a gyomoroperálás könnyebb ugyan a vakbélműtétnél, de azért mégsem olyan semmisség, minőnek azt előttünk feltűntetni akarták.« A továbbiakban arról tudósít, hogy a diétázást elkezdte, s azután ismét a félelmetesebb lehetőségre tér: »csak akkor fogok fölutazni Budapestre, ha magam is belátom, hogy nem lesz semmi foganatja. Hiszen a tanársegéd úr is először belgyógyászati kezeléstről beszélt és érthetetlenül egyszerre csak átcsapott az operálás elkerülhetetlenségének hangoztatásába, holott a röntgenezés is csak kis mérvű horzsolódást mutatott, melyből *fekély* esetleg keletkezhetik. — Látod, édes fiam, hogy nem hebehurgán változott meg elhatározásom, mert igazán oktalanság volna magamat egy elég súlyos operációnak alávetni, míg meg nem kísérreljük a bajnak más úton való gyógyítását.« (Kiadatlan.)

Hogy a költő mit válaszolt erre a levélre, nem tudjuk, de Csáth Géza hozzáírt leveléből igen, hogy az operáció lehetőségein gyötrődött, s mint a levelek keltezése mutatja, 1914 novemberétől 1915 márciusának végéig. S a baj nem járt egyedül. Ez alatt az idő alatt zajlottak le a világháború első nagy csatái és lettek érezhetővé konzekvenciái a hátszágban is. A költő számára is, hiszen öccse is a fronton volt, közben meg is sebesült. Az érte való testvéri aggodalom mértékét *Öcsém* című füzete önmagában is érzékeltetheti, de az általunk itt közölt levelek nélkül aligha mérhetnénk, hogy mekkora bajok közepette, milyen iszonyú lehetőségek közelében és milyen erőfeszítéssel kellett a költőnek magát tartania.

Sokat emlegetett életrevalósága azonban ekkor sem hagyja cserben. Mikor a gimnáziumból kicsapták, magánúton érettségizett kitűnőre. Igaz, az 1914 után rászakadó próbák nehezebbek, kíméletlenebbek. Az irodalomtörténet tudja, hogy a költő ezeket is kiállta. Ezek a levelek erről a kegyetlen vizsgáról nemcsak tudósítanak, de a közelségét is föl tudják idézni. Nem a részleteit, s nem a folyamat egészét, csak egyes állomásait, egy-egy fontosabb mű megszületésének eseményeit, melyek egyúttal az érés később jól kitetsző, de a háború idején még csak sejlő fejleményei voltak. Ebből a szempontból számít értékes dokumentumnak a 10., 1916. július 12-én kelt levél, mely a költő világlátásának módosulására hívja föl a figyelmet, s azt a pillanatot jelöli meg, mikor az impresszionista-szimbolista költő saját bensejének eseményei után tüzetesebben kezdi figyelni a külvilágot.

Legalább ilyen fontos a 3., az 1904. október 9-i levél, melyet a bécsi magány közepette vergődő Kosztolányihoz ír Csáth Géza, s benne a lelki bajok családi gyökereit elemzi, de erről a Kosztolányi-levelek kapcsán már volt szó. Kár, hogy ebből a korai időszakból sokkal több dokumentummal itt nem szolgálhatunk.

Megmaradhatunk tehát a háború próbáit és a velük szemben mutatkozó életrevalóságot demonstráló levelek mellett. Kissé furcsállhatjuk is, hogy miközben olyan sok érték pusztul világszerte, sok helyen a szellem is fedezékbe vonul, vagy vesztegelni kénytelen, Csáth Géza folyton gratulálhat unokabátyja sikereihez, új és új műveihez.

Némely gratulációja félre is vezethet, például az, amelyekben a házvásárlásról így ír: »Nagy örömmel hallottuk Temunovichtól, hogy *Hatvany neked házat vett*, amelyet lassan fizetsz ki neki. *Ha ez igaz*: úgy mindenesetre példátlan irodalompártolás hazánkban. Abban is példátlan, hogy igazán arravaló embert ért a szerencse, aki azt megérdemli. Új dolgaidon érezni vélem ennek a biztos situationak előnyös hatását. Most már csak egy igazi színpadi siker hiányzik. Az Odysseus útját kéne elfogadtatni a Nemzetiben, de azon megjegyzéssel, hogy az én kíséző zenémmel menjen, amelyre vonatkozólag opcióit adtál nekem.« (11. levél)

A házvásárlás ügye valójában úgy történt, hogy a vételár felét Hatvany Lajos kölcsönözte, a másik felét a bank, s ezért Hatvany kezességét vállalt. (Kosztolányi Dezsőné: I. m. 216.) Nagy segítség volt ez akkor, hiszen a kezesség teljes anyagi felelősséget jelentett, de Kosztolányi tehetsége anyagi értelemben is jó garanciának ígérkezett. Annál inkább, mert Hatvany akkor két lap gazdája is, a Pesti Naplóé és az Esztendőé, s Kosztolányi érdekeltsége ezekben a lapokban számára is jó lehetőségeket ígért.

Ami a színpadi sikert illeti, arra azonban hiába várt Kosztolányi, saját műveivel nem tudta foglyul ejteni a szerencsét. Pedig a Csáth Géza által említett *Odysseus útját* elő is adták, de olyan mérsékelt sikerrel, hogy még az alapjául szolgáló, vele majdnem azonos *Lótuszsevők* című színjátékát a szakmabeliek is elfelejtették, noha 1911-ben külön füzetben is megjelent, s tendenciája, a dekadencia bírálata azóta többször időszzerűvé is tehetné volna. Jó volna, ha ez a Csáth-levél most erre is fölhívná a figyelmet.

A többi irodalmi vonatkozás, a művekre vonatkozó levelek, levélrészletek egytől egyig hasznosíthatók majd a Kosztolányi-művek kritikai kiadásának munkálatai közben. Egyre azonban ezúttal is érdemes fölhívunk a figyelmet: a 7. levélnek az *X... kalandornő* című novellára vonatkozó soraira.

Ezt a novellát a Nyugatban közölte Kosztolányi 1915 elején (I. 83—87.), s joggal lehetne a háború elleni tiltakozás korai művészi dokumentumának tekinteni. S hogy mégsem minősülhet azzá, annak okára Csáth Géza levele rendkívül éber érzékenységgel mutat rá. Nem eszmeiségével van baj, hanem a realista és szimbolista módszer olyan keverésével, amely mind az elsődleges jelentést, mind a szimbolikust kétségessé, bizonytalanná teszi. Azért fontos ez, mert az a fordulat, melyet a már említett Csáth-levél a kifelé irányuló figyelem kezdeteként jelez, vagyis a realizmus kezdete ebben a novellában még a maga ellentmondásos mivoltában ölt formát. A háborúból való kiábrándultság, a vele szemben érzett útálat józan érzése egy riasztó külsejű kalandornő valószínű aprólékossággal rajzolt, de lényegében valószínűtlen figurájában. A komoly írói szándék hatáskeltő elemekben tobzódó formában tárgyiasul.

Érdekes, hogy az érés jeleire fölfigyelő Csáth Géza ezt nyomban észreveszi, s ugyanebben a levélben a módszerében egységesebb *Magyar bánat* című novellát fönntartás nélkül dicséri. Arra vall ez, hogy a magyar irodalom érlelődésének, tisztulásának tendenciáját »családon« belül is megsejtették, sőt fölismerték azok, akik jól figyeltek, s Csáth még betegségében is ilyen tudatosító, érték kiválasztó olvasója, barátja és ösztönzője volt Kosztolányinak.

Ennek ellenére sem hisszük, hogy irodalmi kérdésekben a véleménye túl nagy súllyal eshetett volna latba. Operett-tervét, melytől világsikert remélt, hogy is vehette volna komolyan, mikor ugyanabban a levélben — a háború közepe táján — arra kéri őt Csáth, hogy valamelyik újságíró ismerőse révén hozasson neki Svájcból 100 gramm pantopont. Más írásainkban, ahol Csáth Géza morfinizmusának elhatalmasodásáról szoltunk, már idéztünk ebből a levélből. (Az *árny zarándoka*. 56—58.) Ezúttal teljes terjedelmében láthatja az olvasó s érzékelheti a világot meghódító művészi ábrándozás és a züllesztő szenvedély szomorú közelségét, egymást magyarázó egységét. Egy nagyra hivatott pálya derékba törésének megrendítő dokumentuma ez a levél, s a maga megfontolt, praktikus józansága révén félelmetesebb, mintha a narkózis részegsége jellemezné. Így tükrözi a kifejlés elkerülhetetlenségét, a mohó álmok megvalósulásának lehetetlenségét.

Mindezt persze csak a pálya és a kifejlet ismeretében érzékelheti az ember, mert maga a levél inkább leplezi, mintsem kiemeli a mögötte rejlő tragikumot. S irodalmi levélnek, stílusában is művészi nek a többi sem mondható. Ebben hasonlítanak Kosztolányi Csáthhoz írt leveleire. Talán ha Kosztolányi viszonzással bátorította volna a vallomásos hajlamot? De Csáth Gézának, ahogy múlt az idő, már minden benső ügyébe belejátszott a morffium, s mi öröm telhetett volna ezek bátorításában. A család ekkor már csak a romlás megállításán fáradozott, s hogy ebben Kosztolányi is részt vett, a költő itt közölt levelei bizonyítják.

A szellem nagy kitárulkozására tehát már nem kerülhetett sor, de valami mégis van, ami a praktikus mozzanatokon, az életrajzi adalékokon túl érdekessé teszi ezt a levelezést: a testvéri bizalomnak az a nyíltsága, melyet már Kosztolányi leveleiben is láthattunk. Az első levél kamaszos pletykameghittségétől az utolsó félelmetes bizalmasságáig több változatban is meg-megcsapja az olvasót az őszinteségnek ez az irodalmon túli formája, s ennek ismeretében merjük végül is ezt a gyűjteményt nemcsak a szakemberek, hanem a céhen kívüliek figyelmébe is ajánlani.

II.

A második rész irodalomtörténeti vonatkozásai közül legnagyobb figyelemre bizonnyára az tarthat igényt, amely a 25., 1916. július 20-án kelt levélben található. Megértéséhez tudni kell, hogy Csáth Géza 1916. július 12-én levelet írt Kosztolányinak (10. levél), s ebben igen figyelemre méltó megjegyzéseket fűzött annak *Az ördög étlapja* címen a Pesti Naplóban megjelent írásához. (1916. június 18. — *Füst*. Budapest, 1970. 292—294.) Ezt a levelet ismeri a Kosztolányi-irodalom, Csáth Gézáról szólva én is többször hivatkoztam rá, de tudtommal itt olvasható először teljes egészében. Azt a fölismerést, hogy Kosztolányi kezd fogékonyabb lenni a valóság külső tényei iránt, ez a levél fogalmazza meg, s ugyanitt jelzi Csáth a további fejleményekre vonatkozó sejtéseit. »Ez valami

új dolog nálad — írja, s aztán így folytatja: — Kétségtelenül egy kiszélesítése a téma-körödnek s így emelkedés — elvileg. A nagy író t kell hogy az egész élet érdekelje. S te most ama finom ételsor leírásával talán először igazoltad, hogy van ízlésed (gustus) és gyomrod. Azt hiszem éppen úgy el fogsz érkezni a természet iránti aprólékosabb érdeklődéshez is, ami szintén hiányzott eddig nálad. Nem tökéletlenség volt ez a hiány, hanem az ifjúság stigmája, amely még annyira tele van önmagával, hogy nincs ideje és kedve kifelé nézni és lehajolni megnézni egy virágot vagy követ. Így gondolom, hogy egy napon észre fogod venni a természetet, amely eddig csak mint staffage és symbolikusan szerepelt nálad. Egyszer majd téma és realitás lesz. Mit gondolsz erről?»

Hogy Kosztolányi mit gondolt erről, pontosabban szólva: hogy 1916 nyarán, érdeklődése új szintjének közelében mit válaszolt Csáth Gézának, ezt eddig nem tudtuk. Nos, a 25. levél ezt a választ is tartalmazza. Értéke kivételes. Hitelének mérlegelésénél természetesen számolnunk kell azzal, hogy Csáth Gézához írt akkori leveleiben mindig túlhangsúlyozza a szakmai respektust, szeretné, ha unokaöccsét, barátját az alkotáshoz visszacsábíthatná. Ennek tudatában is megállapíthatjuk, hogy Kosztolányi önszemléletéről ez a levél hitelesen tudósít. Ami Csáthnak *Az ördög étlapjában* föltűnt, annak jeleit 1914-től novelláiban is és újságcikkeiben — glosszáiban, rajzaiban, pillanatképeiben, riportszerű írásaiban — lépten-nyomon tapasztaljuk. *Füst* című gyűjteményében a realitás iránti érzékenység növekedése szinte fokról fokra nyomon kísérhető. Teljesen megfelel tehát a tényleges fejleményeknek, amit Kosztolányi így fogalmazott meg: »Minden dolgom csakugyan közeledik a realitás felé.«

Föltűnhet ebben a levélben a hangulatirodalom iránti ellenszenv, s még inkább az, amit Krúdyról és Szép Ernőről ír. Hogy ő impresszionista költő volna, ezt Kosztolányi nem vehette dicséretnek sohasem. E besorolás ellen már *A szegény kisgyermek panaszait* méltató Karinthy is tiltakozott. Barátságuk ismeretében bizonyosra vehető, hogy Kosztolányival ebben egyetértettek. Éppen ezért furcsa, hogy amit magára nézve degradálónak érzett, azt Krúdyra és Szép Ernőre jellemzőnek tartotta. »Krúdy Gyula és Szép Ernő képtelen elmozdulni innen — olvasható ebben a levélben. — Mind a kettő igen tehetséges ember. De egyikből se lesz semmi.«

Ebben a jóslásban az a furcsa, hogy Csáth Géza levele, melyre ez a Kosztolányi-levél válaszol, nem említi sem Krúdyt, sem Szép Ernőt. Továbbá az, hogy Kosztolányi 1916 előtt és után is Krúdyról, Szép Ernőről nagy megbecsüléssel írt. Krúdy hangulataiban érezte az »élet édes és mély misztériumát«. Emlékképeiben, álomszerűségében az »ósi, kedves és meleg« líraiságot. (*Irók, festők, tudósok*. Budapest, 1958. I. 66—72.) Amihez ő is annyira vonzódott, a múlt hatalmát, Krúdyban is jelenvalónak, szépnek és kincseket érő vagyonnak érezte. »Erősebb itt az élet és mélyebb és titokzatosabb, mint másutt, és egy semmi emlékből történet szövődik.« Igaz, hogy ezeket a cikkeket 1910-ben és 1912-ben írta, s 1912 és 1916 között sok minden történt a világban is, a Nyugat-nemzedék írónak világában is.

Szép Ernőről viszont 1922-ben és 1929-ben is ugyanazzal a lelkesedéssel ír, mint 1912-ben. Az impresszionista esetlegességet ugyan szóvá teszi már az 1912-es cikk is, de szelíden, s nyomban közli, hogy ezek a színt, hangulatot, csendéletet idéző versek nem uralják az életművet. Mellettük vannak másfajta verstípusok is. »Nekem az újabb, befelé mélyülő versek tetszenek különösképpen, amelyekben a teljes líra énekel. Szép Ernő itt mély és nemes lírikus.« (Uo. 273.) Amit pedig 1922-ben ír, akár önmagáról is írhatta volna, annyira fon-

tos és sajátos értéke Kosztolányi esztétikai értékrendjének: »...állandóan gyötrődve emlékezik gyermekségére, diákkorára, férfi-szenvedésére, egykori cukrászdákra és hajdani napsütésekre, aprólékosan, de nem kicsinyesen, mert mindent a halál távlatába állít, és épp azért is több másoknál, nagyobb az élete, mely múlton s jelenen át a jövőbe ível.« (Uo. 276.)

Semmi kétség, e cikkek és a most megismert levél között elég kiáltó az ellentmondás. Könnyű volna ezt azzal magyarázni, hogy Kosztolányi sohasem volt dogmatikusan következetes ilyen véleményeiben. A pálya alakulásának szempontjából mégis hitelesebb és tanulságosabb lehet az a föltételezés, hogy itt a háború okozta rázkódtatás, a komolyodást és elmélyülést kísérő érzelmi motívumok készítetik Kosztolányit ilyen sommás ítéletre. Krúdy Gyula és Szép Ernő stilisztikájában, az előbbinek tematikájában sem mutatkozott 1916 táján annyi újdonság, mint Kosztolányiéban. Ezért kelthették azt a benyomást, hogy megrekedtek.

Mindezek mellett persze azzal is számolnunk kell, hogy ilyen családi jellegű levelekben néha kedvtelésből, a bizalmasság fesztelenségének ihletétől, ingerétől is el-elveti Kosztolányi a súlykot. Élesebb és pontatlanabb, mintha cikkben kellene kifejtenie meggyőződését. Író társairól, ha a nyilvánosság előtt nyilatkozott, néhány esetet kivéve mindig a megértés, sőt az eszményítés jegyében beszélt. Finom hallással ugyan ezekből a méltató írásokból is kivehető, hogy kit tartott igazán jelentékenynek, de az értékelés nem volt erős oldala. Nem hitte, hogy a pontos minősítéssel többet használ, mint a tapintattal, szerezettel és a szép írói megidézés színes elevenségével. Annál azonban jobb műértő volt, hogy ne tudta volna, ki mennyit ér. Ennek a tudásnak azonban csak legszűkebb baráti körben adott hangot, s olyan intim műfajban, mint a családi-baráti levelezés. Innen eredhet az az ellentmondás, amelyet Krúdy és Szép Ernő megítélésének változataiban tapasztaltunk.

Nincs okunk elhallgatni, hogy ezt a következtetlenséget az emberre nézve is tanulságosnak véljük. Nem abban az értelemben, ahogyan Kosztolányi ingtagságát életében és azután is többször szóvá tették a kérdés szakértői. Különben sem óhajtjuk itt az erkölcsi relativizmus Kosztolányi képviselte eszméit boncolni, csak a közölt leveleket szeretnénk nagyobb összefüggésekbe állítani. Az előbb említett, Kosztolányi emberi magatartását érintő tanulság is csak egy tágabb összefüggésben kerülhet helyére. Így emelhető ki a pletyka övezetéből. Hogy világosabb legyen, amire gondolok, emlékeztetek egy 1908 márciusában írt levélre. Ebben a levélben azt kéri Kosztolányi Brenner Dezsőtől, hogy a Szabadkai Szabad Líceum Egyesület titkárával tudassa, mikor tartja meg a fölolvast, s magyarázza meg, hogy korábbi ígéretét miért nem tartotta be. »Fejtsd ki neki, hogy a Hétnél vagyok leszerződve s Kiss József a földkerekség és a világ-egyetem legarcátlanabb embere. Kérj tőle egyben bocsánatot, a nevemben is, hogy az előkelő egyesülettel ennyit kellemetlenkedem. De a kenyér az úr s én szegény szolga vagyok. Az öreg, a vén uzsorás, a piszkos és lelketlen panamista így is majd mindennap patállát csinál.«

Föltehető, hogy ebben a durva minősítésben a helyzet is szerepet játszik, hogy a költő saját mulasztását akarja Kiss József ilyen jellemzésével enyhíteni, magyarázni, de képtelenség volna kizárólag ebből eredeztetni. Röviden szólva: Kosztolányi valószínűleg ellenszenvet érzett Kiss József iránt. A Hétnek viszont folyamatosan dolgozott több mint egy évtizeden át. Folyamatosan és sokat, néha egy számban több írást is közölt. Cikkeiben meghatottan beszél Kiss József

kitünő érzékéről, kiteljesedő költésztéről, az emberek iránti szeretetéről. (Uo. 351—367.) Babitsot kapacitálva, az előbb idézett levél után egy évvel, így írt Kiss Józsefről: »Csak küldd el nekem. Az öreg beteg, ítéletgyöngye öreg ember s az én kezemből kell ennie, és az én szájamból kell hallania, hogy mit kap s ő — előre tudom — hogy el lesz tőlük ragadtatva.« (*Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése*. Budapest, 1959. 189.)

Nyilvánvaló tehát, hogy Kosztolányinak A Hétnél erős volt a pozíciója, hogy jó viszonyban volt a »legarcátlanabb«-nak minősített főszerkesztővel. Az erkölcsi szempont elsőbbségét vallók számára ez a rikító következtelenség ismét arra lehetne bizonyíték, hogy Kosztolányi ingatag jellem volt. Ám ha igazuk van, ha igazuk volna is, a kérdés lényege ezzel nincs föltárva: az a titok, hogy jellemének labilitása ellenére is remekműveket alkotott.

A Babitsnak írt sorok felől talán messzebb jutunk, s kulcsot találunk az általunk közölt levelek zavaró mozzanataihoz is. Babitsot versekért ostromolja Kosztolányi. Egy helyen azt írja Kiss Józsefről, hogy kímélte erejét. A teremtés lázas folyamatára összpontosította figyelmét. S ez természetes is, hiszen a teremtés rendkívüli erőfeszítést kíván. Ezért volt Kiss József »konokul önző«, »ahogy egy művészhez illik«. (l. m. 365.)

Önmagáról több joggal mondhatta volna el Kosztolányi az előbb idézett jellemzést. Őt valóban a vers, a »teremtés« érdekelt elsősorban és mindenképp fölötte. És ihletei egy percre sem hagyták nyugton. Gyorsan és kimeríthetetlen bőséggel alkotott. Érthető, ha Kiss József ellenszenves tulajdonságain átnézett, ha nem érezte kikerülhetetlennek, hogy Krúdyról vagy Szép Ernőről nyíltan is megírja, ha rosszat gondolt róluk: megírja, megokolja és vállalja a következményeket. A sértődés, magyarázkodás, a vita elvonhatta volna figyelmét és erejét attól, amit a legszívesebben csinált. Vérbeli esztéta volt, s ennek a termékeny tulajdonságnak fonákjaként, árnyoldalaként kell fölfognunk azokat a következtelenségeket, ellentmondásokat, amelyek újságcikkei és versei, szépírói munkái és levelei szelleme között időnként adódnak. Annyira rá volt utalva arra, hogy a külső konstellációk ne zavarják, hogy a »teremtésre« koncentrálhasson, hogy ennek érdekében a nyilvános fórumokon tartózkodott minden olyan megnyilatkozástól, amely energiáját elvonhatta volna.

E levelek többi irodalomtörténeti érdekű mozzanata között akad néhány, amely csupán adat, s nem szorul magyarázatra. Információ arról, hogy a *Tinta* című kötetéért Kosztolányi mennyi előleget kapott Kner Imrétől, miként vélekedett Kner munkájáról (24.); ki akarja megjelentetni németre fordított novelláit (25.); miért szereti a Logodí utcai új házát (24.); miként kapacitálja Csáthot, hogy írjon a Pesti Naplóba, illetve az Esztendőbe. (28.)

Ez az utóbbi mozzanat már át is vezet a levelek elsőrendű indítékához: Csáth megmentésének ügyéhez. Kosztolányi ebben a vállalkozásban láthatóan sokat várt a szépírói becsvágy fölélesztésétől. Unokatestvére tehetségét őszintén becsülte, de ahogy akkoriban ír róla, abban lehetetlen észre nem venni a gyógypedagógiai indítékokat. Kosztolányiné szívessége folytán ismerem azt a levelet, amelyet Csáth közvetlenül 1918. június 11-e előtt írt Kosztolányinak. Az *árny zarándokában* idéztem is azokat a passzusait, melyekben arra kéri unokabátyját, hogy Svájból valakivel hozasson számára pantopont. (56—58.) Nos, Csáth Géza ebben a gyűjteményünkben teljes egészében közölt, 11. számú levelében jelzi, hogy az Esztendő számára elküldte egyik írását: »írni — még nem írok. Előbb meg kell jelenni a kiadatlan dolgaimnak és néhány még nem közölt munkámnak. Itt küldök egyet. Olvasd el. Nem valami egetverő dolog.

De számtalan jelentéktelenebb, kisebb dolgot olvastam pl. az Esztendőben is, mint attractiot. Kérlek írd meg véleményedet erről.»

Kosztolányi gyorsan válaszol (29. levél): »A novelládat már le is adtam a nyomdába, szedni, hogy a jövő számába (a juliusiba) az *Esztendőnek* közzé tegyem. Finom, pontos lélekrajza egy dementia precoxnak (vagy patanoíának?), teljesen letompított színekkel, tökéletes *impassibilité*-vel. Mennyire kár, hogy sokáig ok nélkül hallgattál.«

Csáth *Dénes Imre* című novellájáról van itt szó, s ha elolvassuk, arra az eredményre kell jutnunk — az *Apa és fiú* című kötet bírálatában (*Dermesztő érzéketlenség*. Üzenet, 1974. 4. sz. 370—374.) részletesebben kifejtettem ezt —, hogy Csáthnak volt igaza: »Nem valami egetverő dolog.« Kosztolányi eltúlozza a jelentőségét. S ez a túlzás a terápiáról kialakított elképzeléseire is jellemző. Eleinte varázshatalmat remélt a lélektani ráhatástól s különösen az irodalomban való jelentkezéstől. Látszik, hogy nem az orvos, nem a betegség valóságos tartalma felől, hanem a szereplésnek és a szeretetnek misztikus varázst tulajdonító esztéta, illetve barát érzékenységgel gondolkodik a gyógyítás lehetőségéről. Több levelében (24—28.) is ezzel operál: hogy milyen nagy szenzáció lenne, ha Csáth újra porondra lépne. »...hidd el nagyobb szenzációja nem lenne a magyar irodalomnak...« — írja még 1918 januárjában is, amikor Csáth Géza, az orvos, józan pillanataiban már tudta, hogy közel van a véghez.

Hasonló csodahatást várt a négy szemközti beszélgetéstől: az okos, tapintatos, szeretetteljes rábeszéléstől. »Lehetetlennek tartom, hogy mi ketten — egy egész napon át — meg ne tudjuk győzni, meg ne tudjuk ríkatni a reményességünkkel és a szeretetünkkel.« (20.) A »mi ketten« másik szereplője Brenner Dezső. Tőle értesült Kosztolányi Csáth Géza állapotáról.

S az új hírek egyre riasztóbbak. A tervezett és szorgalmazott találkozást nem sikerül létrehozni. Kosztolányi is ráébred, hogy lélektani ráhatással már nem lehet segíteni. Ekkor tervezi el az elvonó kúrát mint a biztos gyógyulás egyetlen lehetőségét. És kérleli, ostromolja Csáthot. Az operett-terv, melyről többször is szó esik ezekben a levelekben, önmagában is megdöbbentő dokumentuma a realitásérzék romlásának. Riasztó jel, hogy Csáth felesége szakácsnői tehetségéről és kutyája okosságáról ír, mikor élete forog kockán, s megdöbbentő a szívósság, mellyel Kosztolányit a méreg beszerzésére kérleli.

Valószínű, hogy közben Brenner Dezsőtől is új és új vész hírek érkeznek. Közben zajlik le Kosztolányiéknál az a betegség, a torokgyík, melyről a költő *Most elbeszéltem azt a hónapot...* című megrendítő poémáját írta, s zajlanak a háború utolsó, szomorú és drámai eseményei.

S Kosztolányi levelei sűrűsödnek, egyre esdeklőbben kérleli Csáthot, hogy vesse alá magát az elvonó kúrának. Hogy unokaöccse milyen érvekkel szabotálja a tervet, más forrásokból tudjuk. Amint *Az árny zarándok*ában megírtam, hol a háborúra hivatkozik, hol a sok munkájára, s visszatérő rögeszmeként arra a hiedelemre, hogy a morfium révén néhány év alatt sokkal többet él, mert intenzívebben, mint a közönséges emberek sok ezer év alatt. Kosztolányi 1918. június 25-én kelt levelében (31.) erre az öncsalásra válaszol, amikor azt írja, hogy »amit multkor az öröm filozófiájáról írtál, merő önámítás. Ez a plusz csupa minusz: csupa szenvedés.« Ugyanezzel az önámítással perel egy későbbi levelében (33.), amikor azzal érvel, hogy semmiféle kábítószer »nem pótolhatja az apai örömöt«. Erre az utóbbira különösen gyakran hivatkozik, s őszintén teheti, mert valóban telhetetlen szenvedéllyel élvezte ekkoriban az apa—gyermek kapcsolat örömét.

E levelek figyelmes, tapintatos, rábeszélő sorain átütő kétségbeesést látva, s tudván, hogy semmit sem ért el velük Kosztolányi, óhatatlanul fölötlik bennünk a kérdés: hogyan történhetett? Miért utasította el Csáth a gyógyulás Kosztolányi által optimálisnak ígért lehetőségét? S ha nem élt az alkalommal, ha a sok sürgetés ellenére sem utazott föl Budapestre, miért nem ment le érte Kosztolányi? Olvasván Csáth egyik-másik levelét, például azt, amelyik a kutyája muzikalitását ecseteli (9.), a mai olvasónak is az a benyomása, itt még egy ép lélek humorizál, s egy ép érzékenység rendül meg, mikor a háború eseményeiről beszél: »A napokban vonultak be itt a 44—50 évesek. Szívszakgató látvány volt. Ez a község amelyből a 39 gy. e. zöme került ki. Minden 3. családnak *elesett halottja* van. A háborút itt sokkal jobban látni mint Pesten. Mert nem találkozatsz 3 emberrel, hogy azok közül valakinek apja fia vagy testvére el ne esett volna.« S ilyen, az intellektus épségére valló levél a későbbiek között is akad, sőt van jel arról is, hogy Csáth maga fedte föl Kosztolányinak helyzete súlyosbodását.

Hogy teljes mivoltában fölfedte-e a bajt, amelyben vergődött, s amely egyre közelebb vitte a teljes csődhöz, nem tudhatjuk. Így azt sem, hogy Kosztolányi miért késlekedett, miért nem ment le Földesre, aztán Regőcőre sem, noha kinyilvánította, hogy kezébe vette az ügyet, s radikális cselekvésre szánta el magát. Talán a rengeteg gond, baj és munka? Apja alighogy meggyógyult, megsebesült az öccse, beteg lett a felesége, meghalt a nagyanyja, aztán a fia lett beteg, s mindezek mellett órá is ránehezedett a háború nyomása, melyet a hétköznapiak minden percében éreznie kellett.

A Hétnek azonban nem maradt adós talán egyetlen cikkel sem, sokat írt a Világnak, később a Pesti Naplónak, s szerkesztőként vett részt az Esztendő munkájában. Háború alatt írt újságcikkeinek gyűjteménye, a *Füst* 27.6. év. Pedig nem is tartalmazza a teljes anyagot, s ezek mellett még számos verset és novellát is írt.

S e közben vette magára unokatestvére megmentésének gyötrelmes gondját. És ha a hívásra Csáth fölutazott volna, a bécsi klinika talán meg is menthette volna. De nem utazott föl, Kosztolányi pedig nem ért rá utána menni. Azt kell hinnünk, hogy az esztéta, az alkotó munkaerkölcse, munkaláza föltétlen részes abban, hogy mentő szándékait késlekedett cselekvésre váltani. Vagy a gyógyulásba vetett reménye már ekkor sem volt olyan erős, mint amilyenek kinyilvánította? Nem tudható. Az viszont valószínű, hogy érezte a maga felelősségét, s Csáth Géza halála után még inkább kellett éreznie, mint előtte.

Dráma magvát érzem ebben a felelősségérzetben. S az itt megismerhető levelek mélyebb emberi értelmét is ebben látom: adalékok egy életén át tartó lelkiismeret-furdalás csendes drámájához.

I. csoport

1.

(1904)

Kedves Komám!

A Kossuth pályázat ügye eldőlt.

Első lett: Handelsmann

Második lett: Én, és 3 dicséretes lett

Harmadik lett: Árpi

Most ha sikerül kisütni a Handelsmann turpiságát (a mi valószínű) akkor így lesz

1. Én., 50
2. Árpi 30 koronák Sic! Ezt mondd meg Szabónak.
3. Szabó

Olvastuk a Heinrichről szóló leveledet. Ugyan hallgass vele hiszen minisztéri tanácsos.

A műfordítást és a verset megkapám, még nóta nincs rájuk. Az önképzőkör megalakult Pásztory alatt; következő díszes tisztikarral

1. Rex Sándor (titkár) izr.
2. Sztrokay Kálmán (jegyző) ág. ev.
3. Szokola Leo (irattáros) rom. kath.

a mint látható a vallási kérdés szépen megoldódott.

Főmunkás: Pollák; főszavalók: Licht, Gáli kik a felett versengenek, hogy ki a gimnázium legjobb szavalója (egyik se tud beszélni).

Én is beiratkoztam, (de ritkán leszek ott), s azért tettem ezt, hogy Beethovenről, Wagnerről, Chopinről és Lányi Ernőről felolvassak.

A pesti életetekről szeretnék valamit hallani de még tulajdonképpen semmit sem hallottam. A politikai mozgalmakban mint mondják döntő szerepet viszesz; elvárom, hogy megbuktatod Khuent s a királyt; sok szerencsét!

Mit szólsz az ellenzék butaságához s a szabadelvű párt hallatlan gyávaságához.

Az iskolai élet nyomora reánk nehezül Pista Csajkás, Pájó személyeiben. Pista egészen a régi; nevezetesen ép úgy köp a »na« kifejezés ép oly sokszor hagyja el a réveteg ajkait; sovány nyakát ép úgy billegeti s kotlik a kifejezéseken. Nagyon eredetinek találta azt pl. hogy Horatius 9 szatirájában egy sort így fordított le:

»Nehogy pedig azt hidd, hogy a csipás Krispinus könyvtárból *puskázom*« ... (Ismétli sokszor)

Mint egy hadvezér, úgy tekintett szét e realitásban tündöklő kifejezés kimondása után.

Új hírek. Shnenki Rézi férhezment Szárics biciklistához. Deke jobban kurizál mint valaha. (Ilának) Jóska péntek este eltűnt s hazakerült szombat este; miután ma megajándékozott egy a *ziláltvallású* Rozáliánál beszerzett cigarettával működésének főbb pontjait a következőkben állítom össze... vagy te is összeállíthatod. (De erről csend.)

Jenő bácsi már nem alszik a patikaszubában hanem fönt Jóskánál; az időtartam nem változott. Van neki egy zöld slafrokkja, papucs, s pipája; (ha látnád ebben!) Sokat jár a legényegyletbe s buzgó dalárdista; élvezi ifjúságának aranykorát.

Dekével naponta sakkozunk. 100 partie matsch intéződik el karácsonyig.

Karácsonykor fölmegey Pestre 4—5 napra ...

Ezzel zárom leveletem, melyet jó lesz ha megsemmisítsz, nehogy az itt érdekelt és leszólt sok személy egyikének kezébe kerüljön.

Szervusz
Ölel

Brenner Józsi

Decsi Sándornak írj! lrd meg neki a címedet is.

2.

(1904)

Remélem ugyan, hogy addig írsz nekem, de már most megírom, hogy: *ha megnyered a Childe Heroldot egy táviratot* neked, egyet az édesanyádéknak rögtön menesztek. Ha nem: levélben számolok be minderről, ámde csupán neked.

Erre azonban — nézetem szerint — nem lesz szükség.

x

Bőrzalmasan jól élünk most én és Sztrokay ebben az istenáldotta, gyönyörű városban. Sok a nyárspolgáriasság benne, de elmondom: hogy fojjon (!) a nyálad:

Eddig így ment:

Reggel 9 óraker fölébredés; fölkelés 10-re. Ujságot olvasás az egyetemi körben. 11 kor előadás. 12 kor ebéd. Délután politizálás Decsy Sándor közbenjöttével és kláber. Azután én festek sötétig, míg Sztrokás sakkozni megy a B.S.K. sakkversenyére; hol díjat fog nyerni, (még pedig Maróczy után 3. vagy 4. lesz a gyerek). Sötét beálltával hegedülök vagy a tollammal a papíronon végezek belletrisztikai száraz... ást. VI-kor elmegyek Bella néniékhez, ahol az örvendetes politikai híreket tárgyaljuk és szóval: örülünk.

...Apropos! Pista bácsit fölkérték Gödöllőre képviselőnek, ellenzékinek. Nem volt 10000 forintja a választók szállítására (mert a kerület rém nagy) és csak ezért nem ment el. Megválasztása bizonyos volt. Milyen kár ugye! Azután haza: megveszem a *Napot*; elolvasom. 7—8 tanulás. Sztrokás megjő. A szoba meleg. Te, vacsora. XI. felé lefeküvés.

Eddig így volt mert az *egész vonalon* az előadások csak holnap lesznek.

Erről jut eszembe. Tisza tegnap billiárdozik a döglött szabadelvűség klubbjában. Odamegy hozzá egy fizetett könyvatos szerkesztője:

— Mit írjak kegyelmes uram?

VI. *István* (keserű mosollyal) Irja! — Győzelem az egész vonalon. (És csinált egy pompás ziccert.)

Különbén nagy élvezet most olvasni naponként az *Újságot*. (Művésziesen fordítja a köpenyt.)

— Ha a családi krónikát teljessé teszem azzal, hogy: Eötvösnél szombaton este disznótor volt és

A leendő kis Irmának vagy Bélának s stafirungja fixum-fertig! — akkor elbúcsúzhatom tőled gyermekeim.

Öllelek

J

3.

Budapest, 1904. okt. 9.

Kedves Barátom!

Irod, hogy összes vagy törve s meg szándékozol örülni.

Szórul szóra ugyanez volt az én auspiciumaimnak összege is, mikor az első héten fölszámaztam Pestre. — Iszonyú átkunk van nekünk a lelkünkön, nekünk, kikben Brenner vér csörgedez s e mellett körülölelt a XX. század; csunyan és rosszul rendelkezünk be a sok irodalmi étellel melyet meglehetősen nagy kalánnal (!) fogyasztottunk s te kétszerakkorával legalább mint én. Olyan a lelkünk — gyermekeim — mint egy mágnestű mely a villamos viharban s a menykőcsapások közepette forog-forog vesztettül, holott, ha nem lenne annyira mágnes szépen nyugton maradhatna.

Ilyformán nagyon megszenvedtünk ezektől a villamos viharoktól s a mellett, hogy némely dologban művésziesen — és ritkán helyesen — tudunk gondolkozni az életet sose látjuk meg. Senki se látja soha — vallom én; — legalább ezek nem gondolnak vele mi mindig azt hisszük, hogy látjuk s mindig tudjuk is, hogy rosszul látjuk. És bolondokká leszünk, azokká felebarátom, aminek — íme — kétségtelen jeleit van szerencséd engem illetőleg megállapítani. Félsz, hogy elfelejtenek!? Irj róla verset gyermekeim, e félelemről. Legyen a vers méla és nagyszerű tomboló, legyen kétségbeesett... de te ne légy se másik hanem egyszerűen: DIDE, a kis Dide. A *Dide* — de aki a szél fújását produkálja, avagy szindarabot ír: ami nem is olyan nagy különbség. — S most hogy felébresztettem benned az oroszlánt s piszkálom a mágnestűt egyébről beszéllek.

Az hiszem a *Jövendőt* megkaptad már. Iszonyúan meg valék lepelve s örültem mikor olvasom a jeles lapot (nagy kényelemben) látva a *macskát* a te fordításodban, melynek még mikor egy szavát se olvastam a beosztásáról

és egyebekről láttam, hogy a te fordításod. Miért nincs neved; hogyan történt, micsoda disznóság ezt meg nem írni, ki vitte el a fordításodat? Ha valaki lopta a szerzőséget könnyű léssen igazolni a B. H. megfelelő számával. Felszólítalak egyszersmint, hogy a *Bal lator*-t küldd el ennek a jó újságnak; itt van a pálya kezdet. Hajrá! Most már a *Childe Herold*ot is okvetlenül beadd; irodalmi szenzáció léssen itt. Emberem ha van benned: nem kedv de valamelyes élet, dolgozz, dolgozz! Azt hiszem EZ a hír jó fogja beigazítani ama mág-nestűt, úgy hogy békében marad.

Írj! Gratulálok a versednek szép nyomtatott betűihez, s a fordításhoz, melyet én ismertem meg először s melyen a dekadenseket ismerni tanulám.

— Vecsey Ferenczet hallottam; ez a kölyök abszolút csoda. Képzeld el a Lacikát, hogy érti Beethovent, ilyen lehetetlen csoda ez is; a technikai készség káprázatos, hallatlanul káprázatos voltánál, mely mind másodrendű csoda szerepel ez esetben.

Isten vagy egyéb hatalmak nevében kérlek gyorsan írj! Kapod-e az újságot és dolgozz erősen. Erősen. —

Ölellek.

Brenner

4.

1914. XII. 16.

Kedves Desiré!

Az ügyben igen nehéz tanácsot adni. Első kérdés az, hogy mi volt az a betegség, amelyben nagyapád meghalt. Ezt biztosan nem tudhatjuk, pedig tudhatnánk, ha szokás volna a holtak felboncolása. (Micsoda nagy egészségügyi családi érdekek fűződnek ehhez és az emberek oly ostobák, hogy mindig nem hozták be.)

— Ha nagyapádnak volt cc. — úgy biztosra lehetne mondani, hogy ezek a panaszok nem *carcinomások apádnál* sem.

De egyéb dolgokat is mondok. — Ezekből azután magadnak kell levonni a következtetéseket.

Lényeges pl. az is, hogy láttál-e apádnál valami különös változást. Az arcában vonásaiban van-e valami új szenvedő vonás. Az amit a római hadvezérek és szónokok gymnáziumi gipsz-szobrain látunk. Borotvált arcuk merev, elkeseredett, nyugodt és mégis valami belső szenvedést árul el, amit nem is az agy érez, hanem a test minden sejtje külön külön. *Ez a rákos mérgezés!* Valami sajátos sápadtság, zöldes fényű, jellemzi. Oka: a ráksejtek toxinja amely a vérben kering. Végeztess apádnál hőmérőzéseket és pedig 3—4 napon át minden órában *szájbán 10 percig*. (Almatlanság esetén éjjel is!) Ha rákos — akkor vagy apró lázak mutatkoznak (37.2—37.4) vagy igen alacsony hőmérsékletek szerepelnek 35.6—36.1° A hőmérsékleti tabellák megítélését szívesen elvégzem.

Kérdés az is, hogy az az idegesség, amiről apád panaszokodik, valami különösen nagyobb fokú és más fajta-e mint a régebbi ideges állapotok. *Tud-e aludni. Hogyan alszik? Mennyit fogyott? Izlik-e a szíve? Mennyit dohányzik?* Ezek mind olyan kérdések, amelyek beleszólhatnak a diagnózis eldöntésébe — épp ezért kérj rájuk feleletet és küldd meg nekem. 10 nap alatt az operációt még nem késsük el.

Van-e különösen rossz bűzös szájszag, amit pl. a szemben álló is megérez. Vagy csak a régi a savanyúgyomrú embernek a szájszaga van meg most is, amit csak olykor-olykor lehet érezni.

Ami az operációt illeti én nem mondok ellene principiell — mind Jendrassik — aki úgy látszik inoperabilisnek tartaná, *ha rák volna*. Ha van is szívbillentyű hiba — szó lehet lumbalis narcosisról sőt ezzel biztosan meg lehet csinálni a dolgot minden fájdalom nélkül. (Operateur csak egy lehet: Hütl, aki ebben a szakmában a LEGJOBB és még olcsó is. Neked mint újságírónak megcsinálja 1000 koronáért, ha t.i. azt mondod neki, hogy fizeted.)

Operáció esetén *kivánd* a következőket. Nyissák fel a gyomrot, vágjanak ki belőle két kis darabot a gyanús részből. Ezt a két kis darabot a szomszéd szobában egy ügyes kórboncnok (Entz magántanár — hacsak lehet őt kell megszerezni erre a célra) vegye gyors mikroszkopi vizsgálat alá. — Ha a szövet mikroszkopice ráknak bizonyul, akkor a gyomor kiveendő — ha nem: nem. Miért. Mert félni lehet, hogy apád mint idősebb ember, akinek a szervei már kevésbé alkalmazkodnak, gyomor nélkül lassú éhezésben meghal. Persze ha mikroszkopice a daganat már világosan ráknak látszik, *azaz ha egyáltalán van daganat*, akkor a gyomor okvetlen kiveendő, akkor felesleges az *operáció közbeni* mikr. vizsg. NB. Még kétszer kell Röntgent csinálni és azután a 4 képet összehasonlítani. *Már ez maga feltétlenül* megmondja van-e csakugyan daganat. Persze a Röntgent nem lehet rábizni akárkire — azt csakis Prof. Alexander végezheti a Poliklinikán. Ez egy Röntgenes-genie.

Há ő talál daganatot — lehet menni Hütlthöz minden más vizsgálat nélkül is. Székvizsgálat felesleges mert *vérhiánya* nem bizonyít rák ellen.

Igen kedvező jelnek tartom azt, hogy nincsenek hányások.

Vajjon nem veszed-e észre, hogy apád hangja gyengült, szenvedő lett vagy a régi érc helyett valami siránkozó jelleg van benne. Ez maga például *eldönti a rák diagnózisát*: pozitív értelemben.

Jendrassikra nem sokat adok. Ez egy igen hiú ember, aki mindig azon gondolkodik, *hogyan imponáljon a betegnek*. Ez nála az első. Tény, hogy fiát és feleségét elpaccolta, várt az operálással, okoskodott és mindkettő meghalt. Ó miatta!

A Korányi klinikának megint más hibája van. Ez meg annyit vizsgált szart, nyálat, hugyot, vért, epét, hogy a beteget meg se nézi. Nekik a laboratóriumi eszközök tetszenek és miközben ott pepecselnek ezt mondják magukban az összes Korányi tanítványok:

— Én most itt modern, szigorúan tudományos, laboratóriumi vizsgálatot végzek, szigorúan tudományos, rendszeres módszerek szerint. — Én egy német vagy angol tudós vagyok, mint Harwey, Abderhalden, Ficker, Strümpell... tudományos könyveket és értekezéseket írok szigorúan modern, tudományos laboratóriumi szellemben, *ezt az esetet is leközlöm*, leközlöm az Orvosi Hetilapban azután lefordítatom a Deutsche Medic Wochenschriftbe a két különnyomatot azután mellékelem a többi különnyomatokhoz és 2 év alatt magántanár leszek. Magántanár, docens, m. tanár, prof. egyetemes prof. — egyetem. prof. — Korányiéknál minden második pénteken a zsurra meg leszek hívva. Ide vezet a szigorúan tudományos laboratóriumi módszer. Ide igen, — de nem a jó diagnózisához.

Ennek legjobb bizonyítéka az az eset, amikor Korányi Sándor mester szigorúan tudományos, kidolgozott kopogtatási módszerével kikopogtatta, hogy egy fiatal asszonynál a vakbél felett napról napra nagyobb a tompulat. Attették Dollingerhez és operálták. A has megnyitása után a tompulat — *nem volt sehol!* Ellenben bevarrták a hasat újra. A fiatal nő 3 nap múlva hashártyagyulladásban meghalt. Boncolás: Az egyik bélen egy kis lyukat talált, amit véletlenül okozott a műtő kése. Olyan kicsiny volt ez a nyílás, hogy nem is vérzett, nem is vették észre, tehát be sem varrták, a bélsár azonban megtalálta a lyukat és kicsepegett a hasüregbe. — Ide vezet az, ha az orvos a saját önérzetének emelésére és hatalmi fantáziálásainak fokozására használja fel a beteget s nem gondolja meg, hogy tulajdonképpen ő van a beteg használatára.

Ezt a kis kitérést csak azért szöttem ide, hogy lásd mennyire igazad volt, amikor a szóban forgó orvosokban *valami nem jót szagoltál*.

Tehát intézkedj gyorsan, írd apádnak és két héten belül, ha kell az operáció is el van intézve. A fontos, hogy — az operációtól sem ijedünk meg, de lehetőleg el akarjuk kerülni.

Írd Ilona kúrájáról. Hogy van? Volt-e már a rokonainál, akik hívták. Vagy a meghívást későbbre halasztották?

Olgával együtt csókolunk benneteket

Józsi

1915. jan. 11.

Kedves Desiré!

1. Itt küldöm vissza a láztabellát. — Ez határozottan a rák ellen szól. Az a bonyomlásom, hogy valószínűleg semmiben sem tér el a régebbi rendestől, amelyet ugyan nem ismerek, de a te megjegyzéseid és néhány adat alapján mégis ismerem. Végső indítványom az, kérjétek minél hamarabb véleményt először *Alexandertől* (Röntgen felvétel és annak véleményezése) s az ő adatainak kép és leírás birtokában menjetek föl *Székácshoz*. Ahol blickdiagnózis kell hogy eldöntse a kérdést (mint itt: ahol az objektív adatok részben igenlegések részben nemlegések) ebben Székács utolérhetlen. Látnok. Jós. Előzőleg beszélj vele. T. i. vele is, Alexanderral is, hogy ha rákra szavaznának ugyanazt a diagnosist mondják neki. *Ez igen fontos*. A kedély érintetlenségét *biztosítani* kell. Ezt t. i. az operáció chanceait is lényegesen növeli másrészt pedig föltéve a legrosszabbat, hogy cc és emellett operáció nem ajánlatnék: a hátrelevő idő jó kedélyállapot révén lényegesen meghosszabbíttassék. —

Ismétlem, úgy érzem, az a véleményem hogy nem rák. De ha lehet operálni — *már gyanú esetén is javasolnám* az operációt szövettani vizsgálattal egybekötve úgy, amint azt leírtam.

Ha most feljön, csinálni kell nála még 2—3 gyomornedv-vizsgálatot, amihez *nem kell gyomorcső*, hanem inni 2—3 pohár vizet és apád mint régi lümp benyúl a torkába kihány mindent (2—3 × ismétlődő a hányatás) és megmenekül a dolog kellemetlen és kínzó részétől a cső ledugásától.

Ez is fontos, el ne feledd.

(Egyszerűsített gyomornedvvétel rec. Dr. Brenner.)

2. Ami engem illet én most jobban vagyok, a sebinfectio óta szívzavarokkal küzdök. A tetanus-serum hatott hátrányosan a szívizomsejtekre.

3. Igen megörültem tervednek, hogy meglátogatsz. Jöjj bármikor nagyon szívesen látunk. Ha lehet hozd el feleségedet is. Érdemes Trencsént megnézni. Eredeti levegője van ennek a városnak. Érdekes és vonzó hely. És nagy ősnemnek a vára, *Csák Máté sasfészke* külön nagy látványossága.

Sokszor üdvözölve mindketten, mindkettőtöket

Ölel
József

N. B. Apádnak 2 hétre fel kell jönni azon célból, hogy ez az idő csak a végleges diagnózisra fordíttatik.

Pl. Próbálnia kell 8—10 Radium inhalatit és megfigyelni: micsoda hatása van ennek:

- a.) az általános közérzésre (idegesség)
- b.) a szívre (pulsus)
- c.) a kedélyre
- d.) az álomra
- e.) a gyomorbél huzamra.

Ha pl. a hatás minden irányban feltűnő kedvező volna: az cc. mellett szólnak.

Trencsén 1915. III. 21. Hétfő

Kedves Desiré!

Jó hírekkel telt levelednek mind a ketten nagyon megörültünk. Tehát öregebben jobban van. Ez annyit jelent, hogy rákról szó sem lehet, mert az *progresszív* betegség. Azóta már határozott rosszabbodás állt volna be, ha valóban cc. rejlének testében. Azt írod, hogy ápril elsején gyermeked fog születni. No ez talán nem olyan bizonyos. De ha a gyermek még június 1 én se lesz itt akkor Ilonát,

mint egy II. sz. Draga Masint anyasági szélhámossággal fogjuk megvádolni. (Megjegyzem, mióta leveled megjött, nem bírok a feleséggel. Naponta 100 × is elnyafogja:

— Látod a Kosztolányiéknak már lesz kis Józsikájuk, csak nekem nincs még kis Józsikám!)

Hiszen ő már egy év előtt dicsekedett, hogy jó reménységben van. No most már *lássuk a kis Dezsőt*. Ne mulaszd el *születése napján* a hosszúságot, súlyt pontosan lemérni (konyhamérlegem és vonalzóval) ezenkívül lefotografáltatni. Ez igen fontos. Az újszülött gyermeket 1 éves koráig hetenkint mérni kell. A súlynövekedésnek pontos szabályai vannak s a táblázat segítségével elejét lehet venni mindenféle táplálkozási zavarnak és bélbajoknak. Szegény Árpi, szerencsés Árpi, hogy ilyen golyót kapott. Nem tudom miért: ebben valami isteni szükségszerűséget látok hogy a kis öregnek épen oda lőttek. Azaz tudom. Mi, R. Sándorral, mindig egy mintaszerű típusát láttuk benne a Freud féle *Analerotikernek* (Rövidlátás, a defecatio nagymértékű kedvelése, a takarékoság, bizonyos makacs önzés, hajlam az analis és excrementális jellegű viccekre stb.) Gömöri, szegény Nebich hosszab ideig volt itt írni a kórházban. Egy ügyetlen suskust követett el, amiért lecsukták. A dutyiban azonban olyan bolondul viselkedett, hogy muszáj volt hamarabb kiengedni. Kiszabadulásakor az utcán bögött, úgy hogy az emberek összeszaladtak. Ugy látszik nagyon szegyeellte ezt az esetet, mert nemsokára önkéntesnek jelentkezett, hogy a harctérre akar menni. Előzőleg megkért, hogy vegyem be; enélkül valóban untaulichnek mondtam volna. És elment. Most azt hiszem még Szászvárosban van kiképzés alatt.

Kérlek, írjatok mihamarabb. Ha Pestre megyünk, felkeresünk benneteket.

Ölelünk

Józsi és Olga

1.) Másképp szabadságot nem szerezhethév, hazasürgönyöztette magát hogy anyja nagy beteg. A parancsnok hazaengedte, de egyúttal nyomoztatott. A csendőrség jelentette hogy az anya nem beteg künn jár stb. (Itt az ügyetlenség) Mire G. barátunk visszajött már az ezredes várta dutyival.

7.

Trencsén 1915. IV. 13.

Kedves Desiré!

Miért nem írsz? Lili itt járt és az ő elbeszélése után következtetve nálatok már nagy újságoknak kell lenni. Ha már igazán közel jártok 7—10 nappal előbb okvetlen értesíts, mert akarok küldeni egy hasznos kis írott könyvet, amelyben a csecsemőre vonatkozó legfontosabb adatok, betegségek, táplálási és gyógyító módszerek népszerű leírása van. Ennek a kis könyvnek nagy hasznát fogjátok venni! Tehát ne mulaszd el az értesítést. Új írásaidat nagy örömmel olvasom. Különösen a belgákról szóló cikkek örültem. Boross Lászlóval, aki itt lakik (súlyos beteg szegény) megállapodtunk, hogy ezt külön nagybetűs cikkeknek kellett volna adni, mert Moric (!) novellája mellett a legjobb dolog volt abban a számban. Ignotus maga alatt vágja a fát, ha ilyen dolgokat nem tud belátni. — X. kalandornő... című novellád symbolismusát nem tartom elég logikusnak. Irj erről is pár szót.

Ölel

Józsi

P. S. Ha ugyanis nem akartál vele symbolizálni semmit, csak azt adni, ami benne van, akkor viszont az előadás néhány pontja mintegy zavarja a hatást. Ezt pontosan meg tudom mutatni.

P. S. II Magyar bánat c. novelládat viszont nagyszerűnek találtam és minden tekintetben tökéletesnek. Egyetlen hiba benne, hogy *tipikus magyar* (nemesi) nevet kellett volna adnod a férfinek. Tehát: *Hont* Gábor vagy *Farkas v. y-os* nevet. Mert hiszen a foglalkozás szerint is nem polgárnak hanem úrnak teszed meg hősödét.!!

Kedves Desiré!

Előpatakon vagyok nőmmel együtt. Számítok ígéretedre, hogy baj esetén sürgönyözöl ide, ilyenformán: »három napon belül (vagy egy napon, vagy 6 órán belül) utazzatok haza.«

Hallottam öcsémtől, hogy Szabadkán vagytok. Mulassatok jól és gondolatok ránk.

Ölel

József

Kedves Desiré!

Levelednek őszintén megörültem. Sajnálom, hogy nem kaptam elég idejében az értesítést Grószai haláláról, mert különben Szabadkán találkozhattunk volna. Jelenleg csak bevásárlások céljából vagyok Debrecenben, Olgával. Egyébként Földesen élünk, kettesben, azaz hármásban, mert van egy remek kis okos kuvasz kutyánk, akin halálra nevetjük magunkat. (Ha elkezdem hegedülni a Träumereit: érzékenyen, csendesen és *tercelve!* vonít hozzá. Ilyet még nem láttam. Egy kincs ez a kutya.) Falusi életünk főképp a kényelmes praxisra és az olcsó menage-ra van alapítva. Jelenleg háborúban ezek fontos szempontok.

Feleségem főz nekem és kibontakozott teljesen ritka főzői, szakácsi-tehetősége. Én tanulmányozom a parasztot és igyekszem progresszív eszméket elhínteni. A napokban vonultak be itt a 44—50 évesek. Szívszakgató látvány volt. Ez a község amelyből a 39 gy. e. zöme került ki. Minden 3. családnak *elcsélt halottja* van. A háborút itt sokkal jobban látni mint Pesten. Mert nem találkozhatsz 3 emberrel, hogy azok közül valakinek apja fia vagy testvére el ne esett volna. Így itt élek, semleges falusi életet. Este hegedülök, Jókayt (!) olvasok; egy novellán dolgozom, amely *Győrikről* szól. A Johanna pendantja lesz. A háború végéig ki akarom választani hogy hol telepedjem le vidéken.

Ilonkát és téged mindketten sokszor üdvözölve

ölel
Józsi

Kedves Desiré!

Megkaptam második ragasztásos idézettel ellátott levelező lapodat is. Hálaán köszönöm kedves közbenjárásodat. S ha újra neki adom magam, majd magamat az írásnak — kétségtelenül ennek a jóindulatú és baráti cselekedetek lesz benne a legnagyobb része.

Azóta már te is régen megkaphattad hosszú leveletemet. Kérlek, hogy ha kedved lesz válaszolni: szedd majd elő ezt és azt a levelet és folytassuk a felvetett témákat. Nézetem szerint ugyanis a levelezésnek csak úgy van teteje, ha a beszélgetéshez hasonlít. Ne hídd, hogy ezzel valami nagyot akarok mondani, de tudom, hogy te manapság már — mint levélíró — nem követed ezt a methodust, ellentétben egyetemi diákkoroddal, amikor viszont így cselekedtél.

Knernek a napokban írok. Kézirataim Pesten vannak, és elküldöm neki azokat mihelyt alkalmam lesz Pestre utazni. Nem szándékozom tőle sok pénzt kérni, sőt direct olcsón adom a kötetet, mert azt szeretném kivívni, hogy példányok után fizessen (úgy mint Erdős Renée fizetteti magát, hogy saját aláírásával szignál minden eladásra jogosult kötetet.)

Olvastam a P. N.-ban az »Ördög étlapja«-t. Mondhatom, hogy nagyon tetszett nekem. Ez valami új dolog volt nálad. Kétségtelenül egy kiszélesítése a téma-körödnek s így emelkedés — elvileg. A nagy írótnak kell hogy az egész élet érdekelje. S te most ama finom ételsor leírásával talán először igazoltad, hogy van ízlésed (gustus)-és gyomrod. Azt hiszem éppen úgy el fogsz érkezni a természet iránti aprólékosabb érdeklődéshez is, ami szintén hiányzott eddig nálad. Nem tökéletlenség volt ez a hiány, hanem az ifjúság stigmája, amely még annyira tele van önmagával, hogy nincs ideje és kedve kifelé nézni és lehajolni megnézni egy virágot vagy követ. Így gondolom, hogy egy napon észre fogod venni a természetet, amely eddig csak mint staffage és symbolikusan szerepelt nálad. Egyszer majd téma és realitás lesz. Mit gondolsz erről?

K. Desiré! Volna egy nagyszerű operett-thémám amelyet veled szeretnék kidolgozni. — N. B. A librettót együtt írunk, a verseket te, a zenét én. De nagyon félek, hogy elmeséled a barátaidnak és elkapják az orrunk elől. Azaz egy napon azon veszed észre magad, hogy a színlapon hirdetik a mi témánkat. Azt mondhatom, hogy páratlanul kitűnő dolog és az operettben egy új lépést jelentene a műfaj számára. Világ-cikk lenne belőle — *ezt tudom.*

Vajon számíthatok-e teljes titoktartásodra?

Küldd el levélben becsületszavadat és akkor megküldöm a témát és a darab vázlatát. A szöveggönyv még a nyáron elkészülhetne.

Még csak egyet róla. Nem volt még ilyen! Annyira kitűnő, mulattató, mulatságos és mégis mélyen költői. Zenésítésre pedig azért alkalmas, mert *általában ismert történet*, be van idegezve van a közönség és az új relációk, a mese teljessége is alkalmas reá, hogy a közönségben már meglévő emlékeket hatalmas erővel ébressze fel és nagy figyelmet, érdeklődést keltsen.

Mit dolgozol K. Desiré?

Mi hír Árpíró!

(Ilona most a nyár alatt nem lett-e valamivel soványabb, nem mutatkoztak-e hébe hóba lázak? Főfájások? Mert ha igen, akkor ez ellen lehet tenni!)

Irj! Irj!

Mindkettőtököt sokszor köszöntünk

mind a ketten
J. és O.

11.

(1918. június 11. előtt)

Kedves Desiré!

Hosszú ideje nem írtam Neked, mert helyzetünk átmeneti állapotunk olyan volt, hogy nem volt kedvem semmihez. Most végre úgy ahogy rendben vagyunk. Külön házuk, jó lakásunk, udvarunk van. Ha nem is olyan, amilyennek béke időben álmodtuk, de most mégis emberi életet kezdetünk. A legfőbb nehézség az volt, hogy községemnél nehéz volt keresztülvinni az orvosi lakás alapos renoválását. Sokba került nagyon! Enélkül pedig nem akartunk berendezkedni. Végre sikerült minden és Isten segítségével most már rendez 4 szobánk van.

Azért a P. N.-ból és a Színház és Divatból meg a Színházi Életből rendszeresen értesülünk életsorsotokról. Nagy örömmel hallottuk Temunovichtól, hogy *Hatvany neked házat vett*, amelyet lassanként fizetsz ki neki. *Ha ez igaz:* úgy mindenesetre példátlan irodalompartolás hazánkban. Abban is példátlan, hogy igazán arravaló embert ért a szerencse, aki azt megérdemli. Új dolgaidon érezni vélem ennek a biztos situationak előnyös hatását. Most már csak egy igazi színpadi siker hiányzik. Az Odysseus útját kéne elfogadtatni a Nemzetiben, de azon megjegyzéssel, hogy az én kísérem zenémmel menjen, amelyre vonatkozólag opciót adtál nekem. Irnod kellene egy magyar vidéki kispolgári erkölcsrajzot vagy tragikomédiát ugyanazon légkörrel mint az az Apa c. legújabb tárcában terjeng.

Egy csodás eredeti operett-tervem van, amelyhez neked bizonyára nagy kedved lenne, de addig nem akarom elmondani, míg együtt Beöthyhez fel nem mehettünk vele.

NB. Reménykedem, hogy 3—6 héten belül Pesten felkereslek s akkor ezt megbeszéljük. Irni — még nem írok. Előbb meg kell jelenni a kiadatlan dolgaimnak és néhány még nem közölt munkámnak. Itt küldök egyet. Olvasd el. Nem valami egetverő dolog. De számtalan jelentéktlenebb, kisebb dolgot olvastam pl. az Esztendőben is, mint attractiot. Kérlek írd meg véleményedet erről. Azután döntünk, hogy az Esztendőnek felajánlom-e.

Kedves Desiré!

Volna még egy nagy kérésem. A Monarchiában teljesen kifogyott a Pantopon nevű svájci készítmény. Kérlek kövess el mindent, hogy ismerős svájci tudósító, aki hazajön Pestre mostanában: *hozzon magával 100 gmot*. Tétesse át papírzacskóba viaszpapírba és pénztárcájában áthozhatja. Árát megtérítem (kb. 3—600 kor. lesz, de lehet esetleg 1000 is. Valószínűbb azonban, hogy 180—250 kor-ért kapni fogja) ezenkívül 2 doboz finom S. Flor dohányt adok neki ráadásul, vagy 100 kor tiszteletdíjat. Kérlek provokálj tőle ígéretet, hogy elhozza, ha kell adj vagy küldj neki pénzt és ígertesd meg véle, hogy hazaérkezve nem seftel vele, hanem átadja neked. Talán sejteni fogod, hogy ezen anyagra igen nagy szükségem van és nem alkalmatlankodnék nálad ha más útmódon meg tudnám szerezni. Igen kérlek értesíts erről: számíthatok-e rád.

Tehát 100 g (vagy 50 g) — ha lehet 100 g Pantopon »Hoffmann La Roche« eredeti készítmény, eredeti csomagolásban. 25 g üvegekben adják, de kettős viaszos zacskóba átöntendő és tisztán csomagolandó.

Ezt a bekerített instrukciót kell az illetőnek jól szájába rágni, s még azt, hogy nézesse meg szakértővel is az anyagot, nehogy becsapják. (Gyógyszerész rátekint és megmondja: az-e.) Árat ne írj csak annyit, hogy *okvetlen* szerezz be esetleg orvos vagy gyógyszerész útján.

x

Egyébként hogyan vagytok?

Kis fiadról nem küldenél fényképet?

Öreged jól van? Rákja nincs!?

Arpi? Édesanyád?

Feleségedet Olga csókolgattván és téged üdvözlőlvén kézcsókomat mellélkelve

ölel
József

Utóirat a levél utólagos felbontása után!

Kedves Desiré! Te ugyan nem vagy nevezetes a titoktartási képességedről, mégis most már apa vagy és másként ítéled meg a világ dolgait. Azt hiszem jól tudod (és ebben a tudatban bízom rád ezt a dolgot) hogy: itt ha nem leszel diszkrét nagy anyagi kárt okozol nekem és családomnak. Tehát ez egyszer tagadd meg magadtól a közlékenység és újságmondás kellemes izgalmait.

Erré vonatkozólag kérlek külön írj!

Ha pénz kell, ha gondolod, hogy a kiszemelendő újságíróknak nincsen 2—300 nélkülözhető koronája úgy *kérlek* küldj neki és értesíts és én azonnal küldök neked. Vedd számba a svájci pénz árfolyamát is! Ölel

J.

Desirének

917 nyarán azt álmondtam, hogy meg kellett halnom. De még *egy napot* engedtek, hogy az életbe visszatérjek. Ekkor omnibuszon érkeztem és O. várt engem az Andrássy út és Vörösmarty utca sarkán, hogy még egy napot eltöltsünk. Azonban (borús szeptemberi nap volt) és olyan borzalmasan éreztem magam, hogy csak róttuk az utcákat szótlanul — és *elérkezett az este*, valónkelllett. Elkísért még a *Boráros-téri hidig* (onnan kellett indulnom.) a lépcső alján megállt, hidegen megcsókolt, majd feljött 4 lépcsőt és forrón átölelt és fojtottan sírt, azt mondta fájt NEKI, hogy hidegen válok el tőle én azonban kibontakoztam és felszaladtam a *hidra*.

Kedves Desiré!

Mi történt Karinthynéval? A Színházi Élet azon a héten amikor meghalt hozta az arcképét a kisfiával — azon már olyan volt mint egy hulla. Reám vészjósló hatást tett ez a kép! Talán valami betegség gyengítette le az asszonyt annyira? Vagy kúrázott? Mindjárt tüdőgyulladás jelentkezett vagy vérmérgezés (sepsis?) Nem adtak neki higanyt (sublimatot) ami mesésen jó szernek bizonyul. Eddig 200 betegből egyet se veszítettem. pedig súlyos eseteim voltak. Betegeim naponta v. másnaponként kapnak sublimatot befecskendezve és naponta 1 gr. Coffeint. (Ez a rendes adag kétszerese) Mindnek és azonnal adok coffeint elejétől. Ennek tulajdonítom: páratlan jó eredményeimet.

Végtelen szomorú lehetett ez a temetés, mert úgy képzelem, hogy K.né még néhány nappal előbb Cafe-ban ült és cigarettázott.

Kérlek írd!

Különösen írd meg: tanácsolod-e hogy szállítható holmimat innen elvigyem, mert azt hiszem rövidesen menekülni fogunk.

Az a benyomásom, hogy a Dunát nem bírjuk és nem fogjuk védeni!!

Kérlek erről azonnal tudósíts.

Számítok reá, hogy információdat felhasználva sürgősen megadod e fontos ügyben tanácsodat.

Ölelünk

mind 3 tokat — mind a 3-an
Jóska

PS A kis Olga édes kis angyali teremtés. Roppant kedves és mi végtelenül boldogok vagyunk hogy ily szép kis lányunk van.

PS Előtted ismert okokból roppant drukkot álltam ki, hogy a gyermek nem lesz szép, de (eddig legalább) teljesen egészségesnek, sikerültnek látszik. (Ez *egyébként megegyezik a tankönyvek tanításával*)

II. csoport

Budapest, 1916. március 11

Kedves Dezsőke,

leveledet nagyon köszönöm. Úgy érzem, mintha fájdalmas lidércnyomástól szabadultam volna meg. Csakhogy nincs semmi baj. Én minden módon, a tehetőségem és az erőm minden megfeszítésével küzdök majd a csúnya konkolyhín-

tők ellen, te is küzdj ellenük, de — azt tanácsolom — minden lépésedet fontold meg és inkább légy éles, mint elhamarkodott.

Mindenesetre böldög vagyok, hogy az ügy így végződött, Szívesen köszöntelek és öllelek

Desiré

15.

1916 március 28.

Kedves barátom,

vasárnapra és hétfőre eleve szabadságot kértem: ezen a két napon akartam J.t meglátogatni. Szombaton délben azonban sürgőnyt kaptam, hogy anyai nagyanyánk — a »Grószki« — meghalt és azonnal a temetésére utaztam. Most érkeztem vissza és itt talál a leveled. A leveledben foglalt tanács igen okosnak és hasznosnak bizonyult, mert most hogy D.vel közel két napig meghánytam-vetettem a dolgot, tisztábban látom, de viszont új, nagyon nehéz kérdések toltak föl. Nem képzeled, kedves barátom, hogy milyen szövevényes és borzalmas szegény J. szenvedélye. Mindaz, amit én meg akarok tenni, már megtörtént, ... (?) eredménytelenül. Szerény nézetem szerint csak is az apjával együtt érhetünk el kedvező eredményt. Én azonban a következő héten okvetlenül meglátogatom J.t, egyszerű szeretettel megkérem, hogy hallgasson rám, vonuljon szanatóriumba, gyógyuljon meg. De főllépésemtől kevés eredményt várok.

Aztán majd együtt kell eljárnunk, erélyesen, okosan és jóságosan.

Igaz szeretettel üdvözöl híved:

Kosztolányi Dezső.

16.

Igló 1916. III. 31.

Kedves Desiré!

Tegnapi leveledben, mintha csüggedést látnék eredeti szándékodban. Ne halaszd kérlek az utazásod s ne változtasd meg az eredeti tervet. Az a körülmény, hogy Jóska már egyszer volt szanatóriumban s a kúra nem hozott eredményt — nem teszi kilátástalanná a mostani próbálkozásunkat. Annak idején az elvonási kísérlet a régi sémák szerint történt, most pedig Freud vezetése az, amitől sokat várhatunk.

Kedves Desiré kérlek, hogy ha te valami pozitív okot is tétélezel föl a betegség okául és kiindulás pontjának — ne szólj erről J.-nak. Ez esetleg ellenállást vált ki s minden nehezebben megy. — Az ötleted — a szereteted, amivel bajával foglalkozol és segítséged ajánlod föl — komoly hatással lesznek rá.

Fontos, hogy mielőtt Freud kezelésében szanatóriumban legyen.

8-án hadi jótákonny célra ünnepély lesz Iglón. Egyik szavaló hölgy verset kért. Én a te Zongora c. költeményed ajánlottam. Tudtommal azonban kötetben nem jelent meg. Kérnélek, hogy írsd le és küld el a verset, ha nincs ellene kifogásod. Ha kötetben van küldesd el kérlek a könyvet.

Szeretettel ölel

tisztelő barátod

Rajz Sándor

17.

1916. III. 31.

Kedves Desirém!

Józsai ma írt nekem: hamarosan Szabadkára jön nagyanyánk meglátogatására. Azt válaszoltam, hogy: *jöjjön még e héten*, de heletőleg *egyedül*. Ha így történne, táviratilag értesítelek lakásodra s itthon aztán a többi komplikációkat

is tisztázhatjuk. — Nagyon kevésbé bízom, hogy J.-nak lehetséges ez útra elindulni. Mégis, pár nappal az odautazásod előtt kérj tőle értesítést, hogy otthon találd-e, nehogy épp akkor menj, mikor itt van. Különben helyesnek tartanám, ha kérdést intéznél hozzá, hogy nem készül-e a mostani napokban Pestre jönni, mert fontos megbeszélése volna veled. Megtörténhet így, hogy Szabadkára Pesten keresztül jön, s akkor jó eredmény sugárzik tervünk elé.

Rajz, egyidejűleg, Pesten folytatott beszélgetésekről és elhatározásokról írt. Ezek az új tervekre nézve jelentéktelenek s a te szándékaidra is, mert ő a dolgot nem ismeri oly tiszta világításban, mint te. Különben, ha módod volna veled beszélni, elmondanám ugyanazokat, mint neked, mert bízom titoktartásában, — de levélre ily nehéz dolgokat nem bízok. (Tehát egyenlőre Rajzzal az új megoldásokról *levelezni* nem is lehet.)

Mellékelve igen szomorú dokumentumot küldök neked. Kérlek égesd el. Ez tipikus és nagyon jellemző. Tanulmányozd.

Ha *csak* Józsinak akarsz írni, kettős borítékba zárd leveled, belsejét J.-nek címezd, külsőt Czollner Lajos gyógyszerésznek. Ez az én módszerem is már.

Ezerszer ölel
Dezső

18.

Április 1. 1916

Kedves Dezsőke,

Új kedvet gerjesztett bennem most érkezett leveled. Mert — be kell vallanom — multkor beszélgetésünk után nagyon csüggeteg voltam és úgy éreztem, hogy ez a tragédia végzetes lesz reám is, megtépi — talán egész életemre — az én szárnyaimat is. Okos önzésből akarok cselekedni, gyökeresen és jószágon. Minden áron Szabadkára kell hívní Jóskát, hogy beszéljessünk veled, ketten. Én akármikor lemegyek. Azonnal sürgönyözz, mihelyt tudod, hogy mikor érkezik oda.

A probléma most már csak is az, hogy beszélhessünk veled. Én *biztos vagyok abban*, hogy sikerül jó útra térítenünk.

Ma írtam neki egy levelet: — közönyös tárgyokról, családi dolgokról és az ő ifjúságáról.

A levélboríték, amit elküldtél, mihelyt kinyitottam a leveled, szemet szűrt nekem. Megdöbbenve néztem rá. És még mindig nagyon nagyon szomorú vagyok.

Rajz Sándorral csak általánosságban levelezek Jóska ügyéről.

Öllélek
Desiré

19.

Budapest, 1916. húsvét hétfőjén

Kedves Dezsőke,

Levelednek igen megörültem. Ha J. megérkezik, azonnal táviratozz, hogy idejére otthelhessek (minthogy most csak egy gyors vonat van), vagy tekintve a háborús táviratozás lassúságát, leghelyesebb lenne, ha *interurbánnal telefonálnál*. (Az interurbán telefon újra megnyílt.)

Ekkor egyszerűen kéred Budapestet, még pedig *vasárnap és hétfő* kivételével délután 1/2 6 — 1/2 8 ig, a *Világ szerkesztőségét*

58—00,

amikor is *személyesen* beszélhetek veled; *vasárnap kivételével* naponta reggel 9 — 12 ig s délután 3 — 7 ig a *Világ kiadóhivatalát*

81 — 90,

amikor is Frida kisasszonyt kéred a telefonhoz s meghagyod neki, hogy azonnal küldjön hozzám (a költségemre) egy boyt. Ez a mulatság mindössze 2 koronába kerül — gyors és biztos. Közöld azt is előreláthatóan meddig marad J., nehogy izgatódjék a vasúton. (?)

Most már csak az a fontos, hogy J.t. okvetlenül lehozd. Talán írj, vagy sürgönyözz neki egy vakhírt. Az ilyen megbocsátható, ha számba vesszük, hogy milyen betegről van szó és hogy másként nem hajlandó lejönni.

Én — bár nem ismerem az ismeretleneket, csak sejtem — nagyon amellett vagyok, hogy egy bizonyos ponton, miután J.t. már alaposan megdolgoztuk, tisztán a helyzet megvilágítására és ünnepélyességének emelésére, édes apádat is vonjuk be az akcióba. Én tudom, hogy az egész csomópontja ő — és talán az ő bevonása maga is meghozza J. gyógyulását, vagy legalább is elhatározását. Ami édesapád magatartását illeti, vedd számba, hogy én is jelen leszek s én tudok vele beszélni négy szemközt is, ha kell, jóságosan, okosan és tapintatosan.

Úgy érzem, hogy sikerül mindent elérni, mihelyt J. nálad lesz. Semmi fondorkodás és gonoszság nem vághatja el tisztességes és igaz szándékunkat.

Öllelek
Desiré

20.

Budapest. 1916. április 14.

Drága Dezsőkém,

leveled végtelen örömet gerjesztett bennem. Okvetlenül sürgönyözz, mihelyt J. megérkezik, bármily körülmények közt elmegyek meglátogatni. Az én szárnyamat J. betegsége és sorsa lankasztja. A küzdelem, a harc, a verekedés nem. Minden áldozatra hajlandó vagyok, csak hogy J.t. megmentésük.

Én írtam neki — közel két hete — általános dolgokról egy szeretetteljes levelet, de csak tíz nap mulva válaszolt rá egy képeslapon, igaz, hosszan, de sok részt (?) mentegetőzően és kitérően. O. főzés művészetét dicsérte és a kiskutyáját. Levele igen igen elszomorított.

De a tiéd most új erőt öntött belém. Ha J.t. sikerül lehoznod, akkor nyert ügyünk van. Lehetetlennek tartom, hogy mi ketten — egy egész napon át — meg ne tudjuk győzni, meg ne tudjuk rikatni (?) a reménységünkkel és a szeretetünkkel.

Nagyon sietek feladni a levelem. Előre.

Öllelek sok reménnyel

Desire

21.

Április 21.

Kedves Dezsőke,

valamelyik napon — vagy héten — szeretnék egykét napra Bécsbe menni.

Minthogy azonban sürgönyöd állandóan, izgatottan várom, lemondok újtervemről. Kérlek azonban értesíts, jön-e Jóska, vagy legalább is van-e egy kevés remény a lejjövetelére? Ezt a beszélgetést döntő fontosságúnak ítélem.

Még egy szivességre kérek: a mellékelt levelet add át bizalmasan Szabó Batancs István tanár úrnak, közös barátunknak.

Öllelek

Desiré

22.

Budapest. 1916. május.

Drága Dezsőkém,

ígéretem szerint beszámolok édesatyád látogatásáról, helyesebben a látogatás eredményéről.

Vasárnap délután félháromtól félhatig beszélgettem vele és Ilonka néniével. Körtörfalazás nélkül térhettem rá az ügyre. Láthatóan mélyen érdekelte és mindvégig szívesen foglalkozott vele.

Másnap délelőtt egy kávéházban találkoztunk és együtt elmentünk a klinikára. Moravcsik tanár kedvesen fogadta, de csak tanácsot adott, melyet valószínű helyesnek kell tartani. El kell vonni tőle a szert — itt más mód nincs. És ez sokkal egyszerűbbnek látszik most, mint mikor mi a lélektani okok boncolásába belefáradtunk. Hidd el, meg fog gyógyulni. Hat hét alatt mentes lesz minden méregtől. És aztán kezében lesz az élete.

Apád nagyon nagyon szereti Józsit. Megható, férfias és nemes módon. Megállapodtunk, hogy levelet ír neki és megkezdji a vele való tárgyalást.

Legközelebb — egy két héten belül — lemegyek hozzád. Addig is értesíts a fejleményekről.

Ölel

Desiré

23.

Budapest. 1916. május 9.

Kedves Sándorkám,

az a terv, melyet Jóska meggyógyítására kieszeltünk, teljesen naivnak és hasznavehetetlennek bizonyult. Ha visszagondolok rá, most is mosolyognom kell rajta. Bár csak ilyen egyszerű lenne a dolog. Én azonban azóta szakadatlanul dolgoztam, érdeklődtem s megismervén Jóska körülményeit, melyeket te nem ismersz s melyeket levélben — már a hosszadalmas és szövevényes voltuk miatt sem — tárhatok fel, arra határoztam el magam, hogy gyökeresen beenyúlok a darázsfészekbe. Sokkal nehezebb feladatot vállaltam így, mint azzal az úttal, melytől csak egy kis színpadi hatást vártam.

Hidd el, drágám, oly sötét dolgok tárultak fel szemem előtt, melyekre minden képzelő erőm mellett se számítottam. Én az első nagyon határozott lépést *pár nap mulva* meg is teszem, melynek mindenképen kell hogy foganatja legyen. Egy hónapon belül pedig teljes sikernek kell koronázni a közös fáradtságunkat.

Jóskát — ennyit elárulhatok — áldozatnak látom: a legszomorúbb és legártatlanabb áldozatnak, kit valaha láttam. De sok erőt és szeretetet érzek magamban, hogy megmentsem.

Szomorúan ölel

Desiré

24.

Budapest. 1916. június. 16.

Kedves Józsi,

nagyon megörültem levelednek. Azonnal válaszolok rá. Meg kell jegyez-nem, két napig kalandozott, míg hozzám ért. Mert már nem lakunk régi lakásunkban. Egy földszintes kedves, vidéki-színű és ízű lakásba költöztünk, a Lógodi utcába (I Lógodi utca 1 földszint.) Van nagy-nagy üvegezett verandánk, mely — miért? — mindenkit a gyermekkorára emlékeztet, van kapukulcsom. van bodzafás kertem, van egy rejtekajtó, melyen egyenesen a Várba lehet jutni. Kevés ily stílusos írófélnék való lakás van itt, ezen a nem szép Budapesten. Most a kisfiam, aki már 15 hónapos, künn szaladgál a verandán. Sok mindent beszél már. És engem szeret legjobban. Órákig eljászom vele.

Különbem itt küldöm az arcképét. Nem megőrzésre, mert ez egy gyűrött, másnak szóló levelezőlap, csak megtekintésre. Laci öcséd vette fel, Szabadkán. Majd kapok tőle új képeket is.

Ilona majdnem teljesen egészségesnek mondható. Lázmentes és kövér.

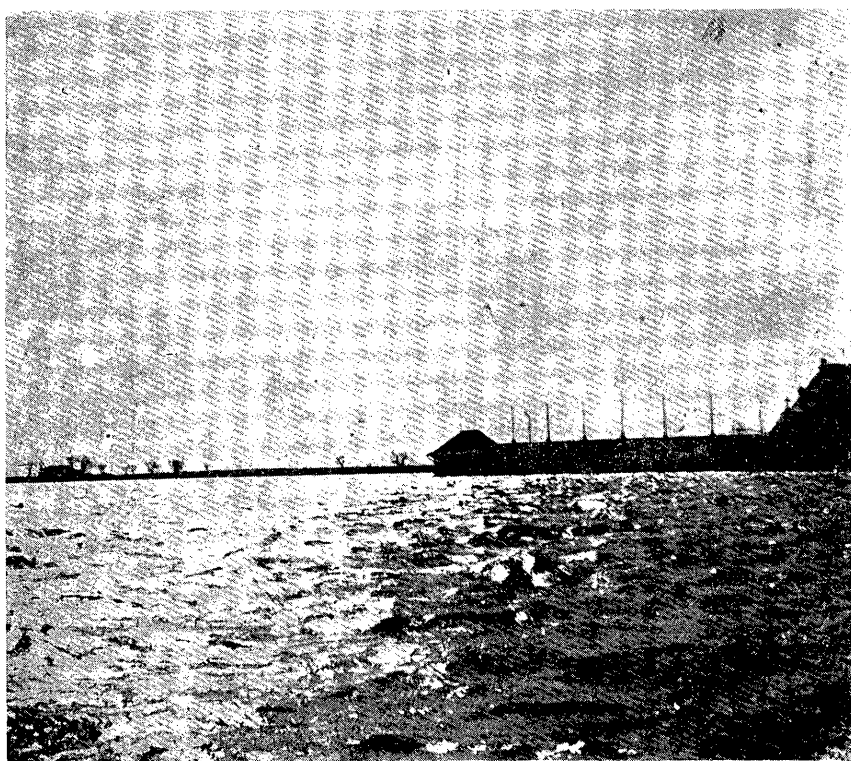

Palicson, a tizes évek közepén Karinthy Friggyessel

Baráti beszélgetés a tó partján

A »tündéri tó«, amilyenek még a költő látta

E beszámoló után pedig örömmel térek vissza Hozzád, akit annyi idő óta nem láttam és akit igazán fájdalmasan nélkülözök. *Sénkim sincs barátom*. Sívár, kopott itt a levegő. És hogy a leveled megkaptam jól éreztem magam, sokszor egymásután elolvastam, a régi időkbe képzeltem magam. Ma délután pedig nekem is kedvem van hosszú levelet írni.

Akárhova megyek, nem múlik el nap, hogy ne érdeklődnének irántad. Hidd el, nekem már szinte fájó is a szeretetnek ez az ostroma. Vajjon van e jogod megbújni egy falu fái alatt és kiszakítanod magad a kényelmedért azok köréből, kik szeretnek téged? Természetesen önzőn szeretnek. Mert akarnak tőled tudományt, ötletet, költészetet, könyvet. Ha akarsz rám hallgatni, adok egy tanácsot. Jőjj fel rövidesen Pestre. Én a környéken — lombok közt, hegy alján — segítek neked egy stílusos lakást keresni, mely a városi kényelmet egyesíti a falusi nyugalommal: Itt nagyszerűen dolgozhatsz és élhettek mindketten. Gondold meg a dolgot és azonnal írd.

Juliusban szabadságra megyek. Nem utazom el sehová — legfőleg pár napra, Hatvanba, Hatványhoz, ki már egy éve hív. Multkor Karinthy is künn volt nála vagy két hétig. Lenne e kedved erre a kirándulásra? Hatvány újra szereti az írókat. Te rólad sokszor beszél.

Nagyon örültem annak is, hogy könyved kiadásával foglalkozol. *Kner* Imre — az öreg fia — igen képzett, pompás fiatalember, ki Berlinben tanult és a lipcsei könyv kiállításon mint egyetlen képviselte a *magyar könyvészetet*, (a pesti cipészek *nem mertek elmenni*), de ő aranyérmet kapott. *Kner* komoly irodalmi tervekkel foglalkozik. A magyar *Inselt* akarná megcsinálni, magas irodalmi színvonalon. Nagyon természetes, hogy kapva-kapna novelláskönyved után és igen jól megfizetné. Én a *Tintára* eddig 500 korona *előleget* kaptam (ami magyar viszonyok közt sok) és egy igen előnyös szerződést. Te okvetlen kapnál tőle 700—800 koronát új novelláidért. Derék, értelmes ember.

Rögtön a levél megírása után írok neki és megteszem az ajánlatot. Kérlek, *már is állítsd össze a könyved*, mert nekem is érdekem, hogy ebbe a vállalatban csak olyan írók jöjjenek, kik írók. Most a háborús viszonyok miatt nehéz a helyzete, de őszre ki tudja hozni a könyvet, mely — oly rég óta nem jött tőled semmi, a *te indolenciád folytán* — szenzáció lesz és öröm mindnyájunknak.

A *Tintáról* való soraid jól estek: köszönöm. Én azonban arra kérek írd meg szegény, boldogult nagyanyádról szóló témád. Mindig *hazulról* hoztad a művészeted. Azok a sorok, melyeket nekem írtál, már magukban is meghatóan szépek.

x

Drága, drága Jóska, írd nekem, részletesen, mindenről. Ami napi életem illeti, sokat kell dolgoznom, éjjelnappal, a háborús drágaság miatt, hogy megélhessek. A második pótsorozáson bevettek, azóta a Világ felmentetett mint nélkülözhetetlent. Őt ember helyett dolgozom. Nagyon szeretnék látni. Írd. Olgát téged sokszor üdvözlünk. Ádámka is.

Desiré

Desiré

25.

Budapest 1916. július 20.

Drága Józsi.

szabadságon vagyok, véletlenül mentem be a szerkesztőségbe. Így került kezembe leveled. Nagyon megörültem neki. Mert hosszú, első levelemre eddig *nem érkezett válasz*. Vajjon csakugyan feladtad e a levelet? elkallódott volna a postán? Mindenesetre nagyon sajnálom.

Örülök, hogy az a kis cikkem megnyerte tetszésed. Minden dolgom csakugyan közeledik a *realitás* felé. Semmit se nézek le annyira, mint a *hangulat irodalmat*, melyet a pesti kereskedő segédek annyira átélnek és meg-

éreltnek képzelnek — ezt a könnyű cukrászkodást, ezt az örökös habkeverést, ezt az ellenőrizhetetlen játékot. Krudy Gyula és Szép Ernő képtelen elmozdulni innen. Mind a kettő igen tehetséges ember. De egyikből se lesz semmi.

Újabbán írtam egy hosszabb novellát a *Nyugatnak* egy gyomorrákos vendéglősről. (Szabadkán élt — gyermekkori emlékem — Pissarevics bácsi, ki a régi házunkban lakott.) Pontos, egyáltalán nem magyar, nem »pesti«, analízisem — azt hiszem — újság lesz. Másként igen erősen fordítanak németre. A bécsi lapokban minden héten jön tőlem valami. Georg Müller, a müncheni kiadó pedig elfogadta kiadásra új könyvemet — elbeszélések — *Verpeléty* ez a német címe is.

Ennyit magamról. Fiaccám már sokat beszél, nagyon szeret engem. De nagyon. Én velem alszik el, és liheg — a szó szoros értelmében a gyönyörűségtől — ha lát, vagy megfog. Erectiokat is észleltem már nála. Ilona kissé kétségbe van esve. Kérdeztet, mit tegyünk vele? Nem homoszexuális hajlamra vall e ez?

Feleségem jól van. Láza nincs. Kövér.

Az operett-terv *igen tetszik nekem*, szívesen és pontosan dolgozom veled, ezennel pedig *férfi becsületszavam küldöm neked*, hogy soha senkinek se szólok róla, sem a sujtét nem árulom el senkinek. Pontosan és kedvvel dolgozom. Rendelkezz velem. Azonnal írd. (De ne a redakcióba, mert ott, ellopnak mindent NB. Hová küldted a hosszú leveled?) Szeretnék *pénzt szerezni veled*. Siessünk.

Knernek azonnal írd. Mért nem dolgozol? Alig várják, hogy kirukkolj valamivel.

Csókollak. Ilona csókolja feleséged, én sokszor üdvözlöm

Desiré

26.

Budapest 1916. szeptember. 19

Kedves Dezsőke,

egy szomorú őszi hajnalon, mikor nem tudok elaludni, villanylámpával írom neked ezt a levelet.

Mi újság? Én Jóskaival levelezésben voltam, de a kapcsolat megszakadt. Nem az én hibából. Ő két levelemmel tartozik. Hosszú, igazán érdeklődő levelemre választ se kaptam. Azaz csak egy kártyát írt, melyen kérdezte, megkaptam-e az ő válaszát? (Amit bizonyára meg se írt, el se küldött.) Aztán egy operetthez kért társszerzőnek. De nem avatott be tervébe, miután felajánlottam munkásságom.

Édes fiam, írd, hogy és mint áll az ügy. Ne csüggedj: nekem sokszor az az érzésem, hogy vége a világnak és becsukják a boltot.

Ölel igaz barátod

Desiré

27.

Budapest, 1917. július 21

Kedves Józsi,

Cikkednek nagyon megörültünk mindnyájan. Kivánságodra jelzetlenül közöljük le a jövő héten. Annak is örülünk, hogy életjelt adtál magadról, és mindnyájan elvárjuk, hogy a Pesti Napló új gárdájában jó katona — vagy katona orvos — leszel. Novellát kér Liptai szerkesztő, minnél hamarabb. Okvetlenül küldj, igen jól fizetik, kezd el újra a munkát, hidd el, csak *el kell kezdeni*. Akkor megjön a kedved.

Hosszú leveledet, de főként a novellát várva sokszor köszöntelek beneteket.

Desiré

Kedvesek —

sokszor köszönjük újévi üdvözlőleveleket (!), mi is minden jót nektek. Józsi mért nem ír nekünk, a »Pesti Napló«-nak és az »Eszendő«-nek, melynek a szerkesztője vagyok? (Páratlanul érdekes lesz) De a második számba tőle kellene novella: *Okvetlen* küldd el, drága Csáth Géza, hidd el nagyobb szenzációja nem lenne a magyar irodalomnak, mintha te oktan és jogtalan hallgatás után megszólalnál. Mindkettőtököt sokszor üdvözlünk, mindhárman, Adámkával együtt.

Desiré

Budapest. 1918. június. 11.

Kedves Jóska —

levelednek — és főképp novelládnak — nagyon megörültem. A novellát már le is adtam a nyomdába, szedni, hogy a jövő számába (a juliusiba) az *Eszendő*nek közé tegyem. Finom, pontos lélekrajza egy dementia precocnak (Vagy patanoiának?), teljesen letompított színekkel, tökéletes *impassibilité*-vel. Mennyire kár, hogy sokáig ok nélkül hallgattál.

Kedves, kedves Jóska hidd el igen-nagyon szeretlek s hidd el azt is, hogy *teljesen és minden tekintetben* megbizhatsz bennem. Kérésedet azonnal teljesítettem, a *lehető legmesszebb menő diszktrécióval* írtam Lendvay Károlynak, ki most utazott ki, hogy a kérdéses gyógyszert szerezzé meg és hozza el, mikor pár hónap múlva hazajön. (Vagy megbízható emberrel küldesse haza.) Meglátom, hogy mit válaszol. Ha ő nem lenne elég ügyes, akkor van több barátom, kit újra megbízhatok.

Szükségtelen hangsúlyoznom, hogy minderről soha senkinek se szólok, amint eddig se beszéltem, sőt a hírt határozottan megcáfoltam, bár immár évek óta tudom. Azt is hozzáteszem: évek óta *állandóan* nyomott miatta a kedélyem. A mi együttindulásunk öröme elveszett általa. Nem akarom neked leírni, hogy mennyit foglalkoztam azóta veled és miket igyekeztem elkövetni, hogy a gyógyulásodat biztosítsam. Hitttem és kiábrándultam közben. De be kellett látnom végül is, hogy a *gyógyulásod kulcsa csak is te nálad van*, aki okos és jó ember vagy, neked kell elhatároznod magad arra, hogy *nem holnap*, hanem *ma*, nem a *háború után*, mert ez *hazug halogatás*, hanem *rögtön* alapos és becsületes kúrának veted magad alá. Térj vissza, drága barátom, közénk. A te kiválóságodra és nagy-nagy tehetségedre szükségünk van. Ne hozz fel okokat a terv ellen. *Semmi se ilyen fontos*, mint ez. *A kúrához való pénzt huszonnégy óra alatt elő teremtem*, melyet te *gyógyulásod után* letörlesztess a kölcsönzőnek. Azonnal válaszolj levelemre, ne pedig hónapok múltán. Becsüld meg az én *önzetlen, semmire se számító* szeretetemet.

Apám egészséges, kutyabaja, egy kis véredény-elmeszesedés és egy kis kevés zavart okozó compensált szívbajon kívül, mi is jól vagyunk. Adámka csodálatosan kedves kölyök. Télen difteritisz volt nálunk, nagy szérumbetegséggel és myokarditisszel, de ma semmi baj. Két régebbi arcképét itt küldöm — az újak most készülnek — Szeretném, ha az életet vinné hozzád az a kisember, kit annyira szeretek, mint a közös ifjúságunkat.

Még egyszer: *gyors választ kérek*. Lendvay választát azonnal közlöm. Bár szükség se lenne már arra a gyógyszerre, amit szedsz.

Ólellek és csókollak, Olgát mindketten sokszor üdvözlöljük

Desiré

Utóirat. Közölnöm kell veled, hogy egy bécsi szanatóriumban tudok helyet szerezni, hol senkise ismer. Én láttam multkor egy elvonási kúrát. Ezek foko-

zatosan szoktatják le a beteget, de *egy hónap múltán* már gyógyultnak tekinthető. Harminckét éves vagy, fiatal, erős, szánd rá magad, pakkolj és utazz fel, sürgönyözz.

Öllelek újra D.

Árpit kinevezték a szegedi gyermekmenhely főorvosává. Fölmentése késik. Most kaptam tőle levelet, hogy az olasz fronton *megsebesült*. Gránát-szilánk: csapódott a halántékába. Sebe kicsiny és jelentéktelen. Innsbruckban fekszik:

30.

Budapest, 1918. június 23

Drága Jóska —

megkaptam két utolsó leveledet: utasításodhoz híven járok el. Egyelőre nem tudom, milyen eredménnyel, mert — mint értesülők — a hiány igen nagy.

Fontosabbnak tartom az elvonást: ezt meg kell tenned. Bécsben Wagner Jaurek* professzor; Kraft Ebbing** utóda, személyes ismerősöm s bejáratos vagyok a klinikájára. Akármikor nagyon szívesen fogadna. Klinikáján állandóan mesteri *kimélettel* csinálja az elvonási kúrát. 4 hét alatt készen vagy. Az istenre kérek, jöjj fel hamar, de elsejéig, mert aztán elutazom, én föl kísérek s mint egészséges ember mehetsz haza. A születendő gyermekekre nézve is fontos ez.

Itt nincs idő a halogatásra. Amit szenvedélyed védelmére hozol fel, mind hamis az érv. Szemben neveltséges és gyermeces védekezés az, hogy a morfiumhalál a legkellemesebb és az általa okozott öröm ingyen van. Dehogy van ingyen. Amit mi egészségesek a napfénytől és az élettől és a fürdéstől kapunk, azt te a méregtől szerzed. Hamis a logikád. De gyógyulásod egy hónap alatt megtörténhetik. Az ifjúságunk emlékére, a gyermekkorunk boldog játékaikra kérek, jöjj *azonnal*. Én elkísérek, veled maradok, ha akarod s te egészségesen térsz vissza. Azonnal válaszolj.

Öllelek:

Desire

Címem: I. Tábor utca 12. (Ide írj)

31:

1918. június 25: kedd este:

Drága Jóska,

leveled végtelenül megdöbrentett és elszomorított. Lásd, lelkelem, milyen szomorú kényszerhelyzetbe jutottál: im, hogy nincs igazad, amit multkor az öröm filozófiájáról írtál, merő önámítás. Ez a plusz csupa minusz: csupa szenvedés.

Dé én nem akarlak téged olcsó iskolai bölcseséggel untatni. Szenvedsz: veled vagyok és segítek rajtad, amint gyenge erőm engedi.

A rpteket átadom az illető helyeken s pár nap múlva tudok majd szerezni, ha lesz szerencsém, de előre jelzem, csak keveset, merthogy a drogue mindenütt fogytán van. Lendvay akciójában bizom, de sajnos a levelek lassan forognak, különösen a mostani körülmények között. E hó elsejéig mindenestre tudok valamit, addig a pesti patikákat is föl kutatom, és pontosan értesítelek mindenről.

* Wagner-Jauregg, Julius, Ritter von

** Krafft-Ebing, Richard, Freiherr von

Ellenben mindennél fontosabbnak tartanám azt, ha te feljönnél, még elseje előtt, és együtt megbeszelnénk az elvonási kúrát. Hidd el, ez minden-nél többet érne. Lehetséges a dolog és könnyű és majdnem szenvedés nélkül megy. Hihetsz nekem. Az eredmény biztos. A kényszerűségből húzz hasznot, Mert itt az idő. Ne habozz. Mindenemmel melletted vagyok, isten engem úgy segítjen.

Jőjj fel, sürgönyözz, mikor várhatlak? Semmire oly fontos, mint ez. *Itt mindent elintézőnk együtt.* Lakáscímem: I Tábor utca 12. Lakásom telefonja: 128-85. Olgával együtt jőjjetek. Egy hónap múlva egészséges vagy ...

Öllelek

Dide.

32.

Budapest, 1918. június 27.

Kedves Dezsőke —

J.val utóbb gyakran levelezem. Egy novellát is küldött, Dénes Imre címűt, melyet az Esztendő augusztusi számába le is közlök. Gyakrabban keres fel azonban levelekkel, melyekben drogueot kér, kétségbeesett fohászodással Ugy érzem, itt a pillanat, mikor erőlyesen fel kell lépünk s minden eszközzel be kell vinnünk egy bécsi szanatóriumba. Elég a kapkodásból és sopánkodásból. Most már csak *magamban* bízom. Én vezetem az akciót s *mindenért felelős vagyok*.

Téged csak támogatásra kérlek. Elsején, vagy másodikán Szabadkára megyek, ahol kisfiammal egy hónapot töltök. Azonnal írj szabadkai címemre, mikor jössz veled szeretnék pár óráig tanácskozni, aztán azonnal munkához látok.

Schuster Gyula hazajött a fogságból, aki teljesen mellettem áll. Bécsbe viszem Jóskát Wagner Jaurek zárt szanatóriumába. Ha kell, erőszakkal. Elpusztulni hagyni, lehetetlenség.

Írj, drága Dezsőke, azonnal s jőjj minél előbb. Ha lehet, sürgönyözz.

Ölel

Desire

33.

(1918)

(...)

Drága fiam, nagyon nagy örömmel vettük a hírt, hogy gyermeked születik. De most már nem szabad késlekedned az elvonással. Most kell megtenned, míg meg se született, míg kicsiny.

Kijelentem, hogy semmiféle M. vagy P. vagy O. nem pótolhatja az apai örömet. Nincs ennél különb életösztönző és bódító.

Határozd el magad — egykettő. Egykor nagyon hálás leszel nekem, ha megfogadod sürgető tanácsom.

Régi szeretettel ölel

Desire

I. Tábor utca 12. Tel. 128-85

Jőjj fel, — mikor jössz? — értesíts. *Mindent elintézek.* Olgát sokszor üdvözlöljük.

Dide Ilona. Ádám

Budapest, 1918. október 9

Drága Józsim —

sürgönytök nagyon megörvendeztetett. Tehát apa vagy. E rövid és értelmetlen élet egy furcsa, mély és vigasztaló dolgát ismered meg. Lányod van. Hogy hívják?

Most igazán élned kell, drága Józsi, egészségesnek kell lenned. Ez az élet záloga.

Haladék nélkül, mihelyt felkel Olga, azonnal jőj fel. A béke is itt van, kétségtelenül, el nem távolíthatóan.

Én hiszek az életben. Örülök. Mind a ketten, nem mind a hárman üdvözlünk mindhármatokat

Dide
Ilon
Adámka